

KUZEY GERMEN-İSKANDİNAV VE TÜRK EFSANELERİNDE AT MOTİFİ

Nejdet KELEŞ*

Özet

Türkler erken tarih dönemlerinden beri atı “kardeşi” ve “arkadaşı” olarak görmüştür. Tüm Türk efsane ve destanlarında at kişiye dost ve kardeş mesabesinde. Atlar Türk kültüründe deniz, su, göl, mağara, rüzgâr veya dağdan gelen, esrareniz güçlerini sahipleriyle paylaşan ve kurt gibi en sevilen hayvandır. Tüm Türk efsane ve destanlarında kahramanların atlarından adlarıyla bahsedilir.

Germen/İskandinav efsane ve destanlarında ise ölü ruhların özellikle beyaz ata duhul ettiği, bunlara ancak tanrıların, cinlerin ve şeytanlaşmış/cinlenmiş insanların (cadı, kâhin ve tekin olmayan kişiler vs.) veya metafizik yaratıkların bindiği bir hayvandır. Ancak Tanrılar ve yarı tanrı kahramanlarda at binek olduğunda normal görülür. Bunlar baştanrı Odin/Wodan’ın atı Sleipnir gibi uçar veya sekiz ayaklıdır. Atların Türk efsane ve destanlarındaki gibi Kuzey Germen ve İskandinav efsanelerinde insan kahramanlara dostluk özellikleri fazla yoktur, ancak tanrı ve yarı tanrıları yeraltı ve ruhlar âlemine götüren üstün ve esrareniz hayvanlardır.

Bu çalışmada kültürlerarasılık ve metinlerarasılık yöntemleri izlenerek iki kültürün efsanelerindeki at motifi karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Efsaneler, At motifi, Germenler, Türkler.*

HORSE MOTIF IN NORTH GERMEN - SCANDANAVIAN AND TURKISH LEGENDS

Summary

Turkish people have considered horse as their “siblings” and “friend” since early historical periods. In all legends and epics of Turks horse is evaluated as a close friend and a sibling. Horses in Turkish Culture are pretty loved as wolves and they are regarded as animals who share their mysterious powers, which emanated from sea, water, lake, cave, wind and mountains, with their owners. In all Turkish legends horses of heroes are mentioned with their names.

In Germen/Scandinavian Legends and Epics it is believed that dead spirits transmigrate only to the white horses and only gods, genies, and demonic/ genie like people (i.e. witches, oracles, and uncanny people etc) or metaphysical creatures can ride a horse. However horse is regarded as normal when it is ridden by gods or demigod heroes. These horses may fly or have eight legs as chief god Odin/Wodan’s horse Sleipnir. Friend role is not generally attributed to horses in North Germen and Scandanavian legends as Turkish legends and epics, but they are superior and mysterious animals who take the gods and demigods to the world of spirits.

In this paper horse motif will be compared in legends of two cultures in the light of intercultural and intertextual methods.

Keywords: *Sagas, Horse motives, Germen, Turks.*

*Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, DENİZLİ.
e-posta:nkeles@pau.edu.tr

1. GİRİŞ ve METOD

Folklor ve edebiyat araştırmacılarının ortak genel görüşüne göre **halk edebiyatı masal, efsane ve gülmece** olarak üç ana kategoride gruplandırılır. **Destan da bu kategoride efsane içinde görülür.** Halk edebiyatı sözlü ve yazılı metinlerin karşılaştırmalarında metinlerarasılık önemli bir yer tutar. Konu ve motifleriyse bu türler arasında ulusal veya uluslararası geçişkenlik gösterir. Bir mitolojik eser veya motif bir romanda bile “alıntı, gönderme ve anırtırma düzeyinde ilişkililerle” (Kaba, 2013: 339) söylemde tekrarlık gösterirken bunun halk edebiyatında olmaması düşünülemez. Destan ve efsanelerin tanımında “İnsan var olalı kendini iddia etmek ve düşünmek için mit, hero [...] ve efsane tarzıyla yaşamada dünyanın nesnellğine karşı rahatlatıcı kahkahalarla gülmeye ve problemlerini aşmaya çalıştı” (Ranke, 1978: 33) denir. “Grimm Kardeşler masal ve efsanelerde Germen mitolojisinin ve Hristiyanlık öncesi tanrıların devamını görür. [...] Herder ise halk şiirini (Poesie) mitolojik metinlerde arar. Ona göre mitolojide insanoğlunun kök dili ve doğa gücü vardır” (Petzoldt, 2005: 41). Jacob Grimm mitolojinin de bilginlerin veya rahiplerin değil, halkın malı olduğu görüşündedir. Ona göre batılıların Wodan, Oden veya Odin dediği tek gözlü baştanrı da güneş mitolojisiyle alakalıdır (Emmerich, 1968: 80, 83).

Destan, efsaneye en yakın anlatı biçimi olup, “gerçekten cereyan etmiş” kabul edilir ve efsaneyle aralarındaki en bariz fark şudur: “Destanlardaki hadiseleri her zaman tarih sayfalarında bulmak mümkün olmasına rağmen, bu efsane için her zaman geçerli olmuyor. Ayrıca destanın muhakkak eski bir devre ait olması, olayın vuku bulup bitmesi ve üzerinden zaman geçmesi gereklidir” (Sakaoğlu, 1992: 24). Efsaneler gerçek gibi anlatıların türü olsa da içinde mitolojik unsurlar da vardır, dolayısıyla “Efsanelerde anlatılan olaylar bazen gerçeküstü olabilir” (Nakiboğlu, 2010: 274), ancak bunlar masal kadar yoğun değildir. “Efsane, mitik alanda olanların sadık raporu değildir; bunların etkisinde bir formdur. Efsane kavramı altında anlaşılan şey ise, kısa ve tek olaylık anlatımdır” (Peuckert, 1938: 154).

Efsanenin en önemli özelliği yıllarca ağızdan ağza dolaşarak aktarılması, kısa olması ve gerçeküstü ancak insanların inandığı fantezi dolu olaylar içermesidir. Gerçeklik alımlaması masal gibi inanılmaz değildir. Zira efsane ve destanlar tarihsel bir olay ve kişi üzerine kurulur, yer ve zamanla da bağlantısı bilinebildiğinden üzerine ne kadar hayalî veya millî bilinçle inşa edilmiş motifler ve abartılı anlatılar konulursa konulsun gönderge (okuyucu veya dinleyici) tarafından tamamına yakını genelde gerçek olarak alınırlar. Boratav evrensel halk edebiyatında efsanelerin en önemli özelliğini şöyle ortaya koyar: “Anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş olarak kabul edilir. Bu niteliği ile efsane masaldan ayrılır, hikâye ve destana yaklaşıır” (1978: 106). Sydow ise efsaneyi şöyle tanımlar:

“Genelde bölgesel iken ve tanınmış şahıslara bağlıken efsane halka gerçek gibi gelen kısa vakalardan oluşur. ‘Masal’ ise daha çok uzun anlatımlıdır ve halk onu uydurma olarak görür, sadece eğlenme amacıyla kullanılır” (1934: 66). Sydow’a göre efsaneler halk inancı için önemlidir ancak bunlar “yarım inançtır” (1934: 69).

1966 Budapeşte Kongresi’nde uluslararası düzeyde efsane özellikleri “dört ana grupta” tasnif edilir: 1- Dünya’nın yaratılışı ve sonu, 2- Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi efsaneleri; dağ, göl, şehir, köy, hazineler, savaşlar, aşk, aile hayatı vs. 3- Tabiatüstü varlıklar; alınyazısı, ölüm ve ötesi, tekin olamayan yerler, cinler, periler, ejderhalar, şeytan vb. tabiatüstü yaratıklar ve olaylar; albastı vb. esrarengiz kişiler: büyücüler, afsuncular vs. ile mitsel nitelikli hayvan ve bitkiler; adamotu gibi, 4- Dinî efsaneler (Sakaoğlu, 1992: 17-22). “Milletlerarası Halk Anlatısı Araştırmaları Kurumu” (ISFNR) efsaneleri evrensel boyutta yine dört grupta toplar: Yaratılış (oluşum dönüşüm), tarihsellik, olağanüstü kişiler (varlıklar, güçler) ve dinsel efsaneler (Boratav, 1978: 108-117). Son olarak Unesco 32. Olağan Genel Kurulu’nda (17 Ekim 2003) “somut kültürlerin korunması” gayesiyle halk bilimi türleri de beş ana kategoriye ayrılır: Sözlü anlatım ve gelenekler, gösteri sanatları, toplum âdetleri (ritüeller) ve uygulamaları, doğa-evren anlatıları ve inanışları ile el sanatları. Destan ve masallarda görülen olağanüstü olaylar ve insanüstü/tabiatüstü güçlerle donanmış şahıslar, efsanelerde de görülmekle beraber “Efsane için zorunlu bir nitelik değildir; hiçbir olağanüstü yanı bulunmayan efsanelere rastlarız” (Boratav, 1978: 106). Efsaneleri diğer halk anlatılarından ayıran özellikler arasında Röhrich ise şunları sıralar: “Efsane genelde anlatıcısından ve dinleyicisinden anlatılan şeye inanmalarını bekler. Dolayısıyla inanılan ve gerçek olduğu varsayılan halk anlatısı grubuna girer ve bu yönüyle masal, gülmece ve şakadan ayrılır. Yer, zaman ve belirli kişilere bağlı kalmasıyla her efsane bir zamanların gerçek olayı görüntüsü verir” (1958: 217). Efsanenin Hristiyan inanç alanındaki türüne “menkibe; lejant” (Best, 1982: 445) denir. Kahraman efsaneleri türü tarih öncesi ve ilk çağlardan günümüze dek sözlü veya yazılı anlatıya dayanan, bir ozan veya yazarca düzenlenmiş temel unsuru bir kahraman kişi etrafında dönen kişi ve olay anlatısıdır. Bariz örnekleri “Doğu Got kahramanı Dietrich von Bern, Burgund olan Siegfried¹ ve Langobard Rother efsaneleridir” (Best, 1982: 202). Sage; efsane terimi Saga; destan olarak da söylenebildiğinden bunlara destan denilebilir.

¹ Best burada Siegfried’e Burgund demektedir. Doğrusu o bir Nibelungdur. Nibelunglar Destanı II. kısımda da Burgundlara bazen Burgund bazen Nibelung denir. Bu büyük bir çelişkidir. Ayrıca bu destanın adının da Nibelunglar değil Burgundlar Destanı olması daha doğru olurdu zira sarayda ölenler Burgundlardır (Bkz. Keleş, 2010).

Grimm efsanelerinden anlaşılan halkın olmasını arzu ettiği özellik ve vakalarla süslenen halk kahramanlarının veya millî olayların olağanüstü olay ve özelliklerle hikâyelendirilmelerine de efsane denir. Tillhagen efsaneyi şöyle tanımlar: “Genelde içerik ve dış formuyla fantezi ürünü olan, sadece bazı ayrıntılarda gerçeklerden veya inanç dünyasından unsurlar borç alan masala karşın, efsane içeriği itibariyle verilen ve kurgulanan gerçekten oluşur. Sadece dış formu şairin fantezisiyle kurgulanır” (1964: 311). Efsanenin masallardan farkı Grimmlere göre de masallara inanılmamasıdır: ‘Peri masalları da tabiatüstü hadiselerle iş görür fakat anlatıcıları ona inanmazlar’ (Sakaoğlu, 1992’den: 9). Sonuçta “Niteliği ne olursa olsun masallar, bütünüyle hayaflı olan, olayları ise kurmaca olan yazılı ve sözlü edebiyat ürünüdür” (Nakiboğlu, 2016: 246). Bunun gibi “Tarihsel efsane günlük olan şeyi mitik dünya görüşüyle kişi ve olayları yorumlayarak önemli olarak stilize etmeye meyillidir” (Petzoldt, 2005: 41). Hemen hemen tüm masalların genel özellikleri için şunlar söylenebilir: “Masalarda sınır yoktur, [...] yetişkinlerin ulaşamayacağı gizemlere masallar sayesinde ulaşabilirsiniz” (Nakiboğlu, 2016: 243). Bundan başka “halk ve sanat masalları” olarak genel iki kategorideki tüm “masalarda olay, gerçek dışı ve olağanüstü bir plân üzerine kuruludur. [...] Masallar hep mutlu sonla biter ve masalların sonunda hep iyiler kazanır [...] kötüler daima cezalandırılır” (Nakiboğlu, 2016: 245d).

Efsanenin ve mitolojinin gerçekliği kabul edilir. Anlatıcı ve dinleyen bunlara gerçekmiş gibi inanır. Efsane gerçek gibi anlatılır; mitin gerçek oluşu ise onu dinleyeninin inancına dayandırılır. Efsane zamansal olarak daha yakın bir geçmiştedir, mitoloji dünyası ise “başka” ve “daha evvelki bir dünyadır”, efsanenin bu dünyadır. Mitlerdeki baştanrı, tanrılar, onlara bağlı yarı tanrılar veya kutsal kahramanlar ve olayları içerir. Sakaoğlu’na göre bunlar efsanelerde “bazen vardır, bazen yoktur” (1992: 23). Dolayısıyla efsaneler, mitlerin tanrı ve yarı tanrılarının yerine tarihsel ve yarı tarihsel kahramanları ele aldıkları için onlardan farklıdır. “Şahıs kadrosunun değişik olması, mit ve efsane için ihmal edilmeyecek bir hususiyettir” (Sakaoğlu, 1992: 23vd.). Bir anlatının veya yazının efsane kavramı ile açıklanabilme ve tasnifi için şartı böylece “inanma ile birleşince bir anlam kazanabilmektedir” (Sakaoğlu, 1992: 33). Sakaoğlu’nun efsaneler üzerine yaptığı geniş taraması sonucunda tespit ettiği efsanenin motifleri bakımından mitoloji ve masalla benzerliği şöyledir: “Motifler bazı masal motifleriyle paralellik gösterirler. Bunlar ‘dinî masallar’ adı verilen efsanelerin dışında kalan metinlere ait benzerliklerdir. Masal, efsane, mit ve hikâyeye gibi halk anlatımlarının aralarında diğer bazı hususiyetlerinde olduğu gibi motifler açısından da bir paralellik olması tabiidir” (Sakaoğlu, 1992: 30).

Mitoloji, destan ve efsaneye göre Antik Çağ’dan beri pek sık işlenmez. Mitolojik anlatılar ve metinler efsanelerden daha uzun ve girift motifler içerir. Yazarının belli bir kültür düzeyinde olması gerekir. Bunun gibi mitolojiler her ne kadar efsaneler kadar gerçek yer, olay ve kişilere dayanmasa bile dinsel inanış içerdiğinden inanılabilir anlatı veya inanılması gerekli anlatı olarak kısmen tabusal olarak alınabilir. Eski Çağ, Mısır, Mezopotamya dinleri, Helen-Grek ve Roma-Latin dönemlerindeki pagan inançlar ve uygulamalarının birçoğu da bu nedenle 4. asırdan itibaren yeni kabul edilmiş din olan Hristiyanlığa adapte edilir; trinite, faşing-festivaller, bayramlar, yarı kutsal görülen azizler ve ikonografya vb. pagan inanç, efsane ve törenler Hristiyanlık adı altında uygulanmaya devam edilir (Pfister, 1936: 134-154). Bu meyanda Meryem Ana da Yunan baştanrısı Zeus’un hamile bıraktığı Yunan bakire Danae’den doğma Perseus gibidir. Argos kralı Akrisios’un kızı Danae’nin bakire oluşu tıpkı öteki kadın tanrılar; Mısır tanrıçası İzis, Gilgamiş’ta da geçen Sümer, Asur ve Babil tanrıçası İştâr ile Astarte ve Hitit tanrıçası Kibele gibi sevgi dolu dindarlık sembolleridir. Meryem yine tıpkı Yunan Demeter gibi ızdıraplı bir annedir. İsa’yı kucağında taşıma tasviri tıpkı Mısır tanrısı küçük Horos’u kucağında taşıyan Madonna tasvirinin aynıdır. Hristiyanlıktaki şeytan, İran’ın Mazdeizm dininin Angra Mainyu’sudur. Hristiyanlık son yargı gününe Zerdüş’tün Mazdeizm’inde daha önce de rastlanır. İsa’nın düşmanlarından kurtarması Frikyâ sarhoşluk tanrısı Dionysos (sonra Yunan ve Latin tanrısı oldu) ve Mısır’ın şahin tanrısı Horus’un maceralarıyla aynıdır. İsa’nın ölümündeki bazı ayrıntılar Mısır tanrısı Oziris, Babil tanrısı genç avcı Adonis ile Frikyâ ve Yunan-Latin tanrısı Dionysos-Zagreus’un ölümüne benzer. Sonra baharda Hitit tanrısı Kibele’nin sevgilisi tanrı Attis ve Sümer, Frik, Babil tanrısı Temmuz gibi dirilmesi eski kültürlerden alıntıları açıkça gösterir. Bunun gibi Hristiyan komünyon ayini (ekmek ve şarap) Eleusis’de ekmek, Dionysos’ta şarapla olmaktadır; Mithra dininde ise vaftiz çoktan vardı. Hristiyan pazarı Yahudilerde sebt (c.tesi), Keldanilerde tabu sayılan gün olmalıdır. Katolik rahipleri Mısır İzis rahipleri gibi kafalarının tepesini kazırlar ve uzun urbarlar giyerler; tıpkı onlarda olduğu gibi urbarlarına el değdirilerek kutsallık alınır. Çalar çalındığında inananları su serpip tütsüleyerek arıtma Helen tapınak usulüdür (Challaye, 1960: 37, 41, 101, 115, 119, 168, 208vd.).

J. Grimm, “Eski fabl ve efsanelerde uydurma değil, gerçek bir edebiyat bulunur; şöyle diyelim ki, objektif ilham. [...] Mitik gerçeğe göksel veya yersel bir ad verilmelidir” (1991 Bd. 4: 74) der. Destan ve efsanelere de malzeme veren mitoloji hakkında şu yorumları getirir:

“Mitolojinin temeli tarihten çıkardığımız şeye, hemcinslerimiz ve var olmuş insanlarla olan benzerliğimize dayanır, çünkü Tanrı ile aynı olamayız. Bunun için eski tarihi insan-üstü olarak yorumlarız. Ancak bu bize bir ölçüde yabancılaşır. [...] Eskilerin olmuş olaylara katkıda bulunduğunu sanarak onların mirasçısı ve sahibi sanırız kendimizi. Ancak örneğin eski şarkıların (şiiir destanların) içinde akan Ren’in bizim sevdiğimiz ırmak olmadığı veya Brünhild’in Alman topraklarında değil, belki Kafkas Dağlarında öldüğünü biri söylese daha da uzaklaşırız destandan. Eğer bizimle beraber gezinen efsanede sabit kalırsak, o zaman büyük vatanımızın yakın zemin ve toprağı bize daha büyük güç verecektir. Ancak iki fikrin birleşmesiyle bu her iki tezat da barıştırılıp, bertaraf edilir. Yani halk destanına ne saf mitolojik ne de saf tarihsel gerçeklik isnat edilemez, aksine vasfı ikisinin de karışımıyla oluşur” (Grimm J., 1991 Bd. 4: 75).

Bu nedenlerle J. Grimm’e göre “destan için halkın bizzat yaşadığı bir tarihsel vaka gereklidir. Tanrısal efsane buradan başlar ve ikisi de birbirinin zorunlu sonucudur” (1991 Bd. 4: 75). Efsane ve mitolojinin destan şiiirlerle ilişkisi ise şöyledir: “Ülkemizde gelenek olmuş, gerekçeden ziyade haksız bir düşünce olan mitolojimiz yok yakınmaları, içlerinde tıpkı Grek dininde olduğu gibi unsurlar ve kısımlar keşfetmek için mevcut efsaneler ve şiiir destanlar, mitsel olarak algılanma eğilimindedir” (Grimm J., 1991 Bd. 4: 75).

Mitoloji ve destan birbirine akrabadır ancak bu yakınlık sadece malzeme akrabalığıdır. Bunlar yazarlarından zihinsel bir yakınlık değil, epik ve mitsel şiiir (poezi) olarak farklı ve birbirine zıt fitratlar talep eder. Bu iki türün yazarları çok nadir olarak aynı insanda kendi kahramanlarını bulur; o da Prometheus’un isteğı ve gücü gerektiğinde (Spitteler 1898: 413). Grimm Kardeşlere göre mitolojik düşünceler ne uydurulan ne de isteyerek kabul edilendir. Bağımsız bir sürecin düşünce ve istek ürünleridir. Onlar çift anlamlı olmayan ve kaçınılmaz gerçeğın buna tabii bilinci için vardır (Emmerich, 1968: 46). **Destan, efsane, mitoloji ve masal** bu anlamda aynı abartılara, dilsel süsleme ve mantık ötesi olaylara sahip anlatılar olup, aralarındaki tek fark masalın yazan, anlatan ve dinleyen (okuyan, izleyen) tarafından inanılmaması, diğerlerine inanılmasıdır. J. Grimm “Alman Mitolojisi; Deutsche Mythologie” adlı makalesinde efsane, tarih ve mitolojiyi şöyle ayırır:

“Efsane ve tarihin her birinin kendine ait iktidarları vardır. Sınırları birbirine karışır ama kendilerine özgü alanları da mevcuttur. Efsanenin alanında halktan halka sınırsız ayrıntılaşan mitoloji yani tanrılar inancı vardır. Bunlar tarihsellikten daha genel ve devamlı olmayan unsurdur ama geniş bir kapsam kazanması kendisinden sabitliğı alır. Bu tür mitolojik altyapı olmaksızın efsane düşünülemez. Tarih insanların eylemlerinden ortaya çıkarken, efsaneyse tarih üzerine rayiha ekleyen bir ışık gibi dolaşır, bu arada parlar. Tarih asla tekerrür etmez, buna rağmen her yerde yeni ve diri olan efsane hiç durmadan yeniden doğar” (Grimm J., 1992 Bd. 8,1: 148).

Destanın ortaya çıkışında mitoloji ve tarihin katkısı olduğunu J. Grimm şu tespitlerle ortaya koyar:

“Ama eğer mitoloji ve tarih karşılaşır ve birleşirse o zaman destan bir çıkıık kurar ve iplerini örür. [...] Zamanın çabasını gösteremeyen tarih o kadar altta kalır ki, insan hafızasında tamamen unutulma tehlikesi geçirir. Ama eğer efsane ona galebe çalarsa gerçi yine var olur ancak aynı zamanda değıişime uğrar. Tıpkı sert meyvenin yumuşaması gibi” (1992 Bd. 8,1: 148).

J. Grimm böylece özelde Alman genelde tüm dünya destanlarının karmaşıklığını da özetler. Genelde en belirgin özelliğı olarak “*destan olağanüstü olana inancı ve metafizik olanın simgesel anlatımını içine alır*” der. Kardeşi W. Grimm de “*destanın saf poetik kaynağını*” kabul eder ve destanın pagan “*tanrılar efsanelerinin değııştirilmiş şekli olduğuna*” (1882 Bd. 2: 422vd.) inanır. Bu anlamda destan metinleri arasında metinlerarası bir ilişkiyle malzeme ve motif alışverişi olduğu kesindir. Efsane ve destan ise iç içe geçmiştir. Bu nedenle bu çalışmada destan olarak geçen çoğı anlatıya efsane olarak da yer verilmiştir. Bu çalışmada kültürlerarasılık ve metinlerarasılık yöntemleri izlenerek iki kültürün efsanelerindeki at motifi karşılaştırılacaktır.

2. TÜRK VE KUZAY-GERMEN/İSKANDİNAV EFSANELERİNDE AT

Türkler erken tarih dönemlerinden beri atı “*kardeşi*” ve “*arkadaşı*” olarak görmüştür. Çinliler Türkler için “*Hayatları atlarına bağılıdır*” (Esin, 1995: 54) derler. Dede Korkut gibi Türk efsane ve destanlarında “*atına bindi*” ve “*ava gitti/ler*” (Tatlı ve Dikmen, 2010: 43, 44) denir. Türklerde at dost ve kardeşken, Kuzey Germen/İskandinav efsane ve destanlarında ölü ruhların özellikle beyaz ata duhul ettiğı, bundan ötürü ancak tanrıların, cinlerin veya şeytan/cinlenmiş insanların (cadı, kâhin, tekin olmayan kişiler vs.) veya metafizik yaratıkların bindiğı bir hayvandır. Kuzey Avrupa Germenleri ve İskandinavya kültüründe atlar yalnızca demon (iblis), ruh, cin ile ilişkili ve tanrıların,

yarı tanrıların bindiği bir hayvandır. Ayrıca tıpkı Türk efsanelerinde olduğu gibi Hristiyanlık sonrası oluşan veya içeriği değiştirilen bazı Kuzey Germen efsanelerinde de Tanrı'ya teslimiyet gösteren efsane kahramanına Tanrı tarafından at hediye edilir. Atın nesebi ve kökeni üzerinde bir bilgiye verilmeyen. Sadece baştanrı Wodan/Oden/Odin'in atı Sleipnir nasıl peydah olunmuş, ondan bahseder. Buna göre kötülük ve kurnazlık tanrısı Loki, Tanrıların şatosu Asgard'ın duvarlarını örmekle görevlendirilen dev Hrimhurse'nin Svadilfari adlı atını inşaatı zamanında bitirememesi için kaçırdığında bu kısrakla birleşir ve Sleipnir doğar. Loki oğlu olan Sleipnir'i sonra Odin'e hediye eder (Edda, 1912; Edda, 1859). Türk efsanelerinde ise atın nesebi daha çok yönlü olarak verilen atlar genelde deniz, su, göl, mağara, rüzgâr veya dağdan çıkan ve esrarengiz güçlerini sahipleriyle paylaşan bir hayvandır. Bazen de dağdan veya mağaradan geldiği gibi, buralara tekrar rüzgâr gibi geri koşup giderek orada esrarengiz bir şekilde kaybolurlar.

Türklerin efsanelerinde at cini, müjel hâkimiyeti olduğu vakitlerde doğanları etkisine alır; at efendisi aspavati, şahsuvarlar tüm uğurlu işaretleri ve ulu dağa benzetilen benekleri vardır; genelde kağanların atıdır. Kırmızı donlu (kula at) altın dağ efsanesiyle özdeşdir. Dede Korkut'taki Kazan böyle bir ata binmektedir. Türk efsanelerinde ak at; kırat genelde kurbanlık olan atlardır. Uygur efsane ve sanat eserlerinde Buda olmadan önceki Prens Siddharta'nın en sevdiği atı Kantahaka ile kırat özdeşdir. Ala talar; alaca veya benekliler de Türk efsanelerinde Uygur Kağanı Aşina soyundan İdikut'un atıdır (Kaşgarî'de böğül, İskitlerde tunik, Oğuzlarda kurtak olarak geçer). Hotan resimlerinde alaca ata binen tanrı Öd'dür ve bu atın alacası kader çarkını temsil eder. Kaşgarî, ay ve ödleğin aynı yolu takip ettiğine inanıldığını yazar. Efsanelerdeki benekli atlar genelde uğursuz olarak bilinir. Kaşgarî'de bir Türk atasözü "*Kişi alası içtin, yıllık alası taşın: İkiyüzlü insanların benekleri saklanmıştır; atların benekleri üzerlerindedir*" denir. Erzurumlu ozan Mustafa Darir Erzenî ise "*Atların hükümdarı siyah beyaz benekli şahsuvarlardır*" der. Oğuz Destanlarındaki Alaca Kâfir Kağan'ın (Şöklî Melik) atı da bu türdür ve altın bir dağdan doğmuştur. Salur Kazan'ın Bozgunu Efsanesi'nde "*Altın dağı alaca atın ne öğresin? Ala başlu kiçimçe gelmez bana*" denir. Osmanlılarda da sultanlar kaplan benekli ve toynakları aslan pençeli atlarda betimlenip anlatılırlar. Böylece alaca at kutsal figürlerle karşılaştırılan semavi bir hayvan olmaya devam eder. Kâşgarlı Divan'ında (DLT) başında ay ile özdeşleştirilen beyaz lekeler olan atın (tüküz) övüldüğü bilinir. Türkçede at beneklerine pul denir. El Kutali, Türk atlarının yaban eşiği donlu (küreklerinde koyu çizgili boz atlar) ve babası ateşli göldeki yabani aygırlar olan bir Türk dağ atı tarif etmektedir. Kaşgarî de su efsaneleriyle bağlantılı olarak mitolojik Yol Tengrisi ve Oğuz kahramanı Kayı İnal Han'ın beğendiği siyah beyaz donlu attan bahseder. Zengi, kula (samand) atlardan bahsederken bu atlardan siyah beneklere sahip olanlarının uğurundan söz eder. Eğer kulalar siyah benekli değilse değersizdir. Türk efsanelerine göre Başkırdistan'da yarı vahşi, sırtı siyah çizgili (sülgen) sarımsı kahverengi atlar İdil Nehri kıyılarındaki aygırlardan türemedir. Benekli atlar aynı zamanda kartala benzetilmiştir. Suda yaşayan at efsaneleri Uzak Doğu'dan Orta Doğu'ya kadar bilinir. Zengi, Abbasiler döneminde bölgeye getirilen bir Türk atının yaban eşiği donuna sahip olduğu, tagi; dağ atı denen bu atın azgın sulara sahip babası vahşi aygırlar olan bir göle bağlı evcil kısrakların yavrusu olduğunu anlatır ve bunların daha çok Orta Asya ejderha at efsanelerindeki atlardan biri olduğu kabul görmüştür. Bu ejderha at efsanesi Orta Doğu'daki Türklerce de anlatılagelir. Örneğin Oğuz kahramanı Bamsı Beyrek'in atı Ak-Boz at ve Köroğlu'nun Kırat'ı bunlardandır. Dadaloğlu da 18. asırda bu atları över: "*At kulağın dikmiş de göz süzer/Gövel ördek gibi göllerde yüzer/Çırpınır yele, ceyrandır tozar/Atın eşkini seldir, yiğite gerek*" (Yund, Türk Atı). Türklerde ayrıca mağara ile de ilişkilendirilen ejderha aygır mitolojisi de yaygındır. Kuça Hunlarınca bu efsaneler anlatılmıştır. Çin kaynaklarındaki ejderha at figür ve motifleri Kul Oba bölgesine yönelik Avrupalıların İskit çalışmalarından esinlenmiştir (Esin, 2017: 54-80).

Türklerin ilk efsanelerinden olan Oğuz Kağan Destanı'nda Türk mitolojisindeki at-dağ ilişkisine uygun durumlar söz konusudur: "*Kağan her zaman alaca bir ata binerdi. O bu atı pek çok severdi. Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı. Burada büyük bir dağ vardı. Üstünde don ve buz vardı. Onun başı soğuktan apak idi. Onun için adı Muz Tağ idi. Oğuz Kağan'ın atı bu Muz Tağ'ın içine kaçtı. Oğuz Kağan bundan çok eziyet ve ıstırap çekti*" (Bang ve Rahmeti 1935: 24vd.). Sonra efsane/destanda "*bir kahraman bey*"i bu dağlara giderek "*9 gün sonra atı Oğuz Kağan'a getirdi. [...] Kağan sevinçle güldü*" (Bang ve Rahmeti, 1935: 25) denir.

Turgunbayer'in tespitlerine göre Türk efsanelerinde ve destanlarında atlar sahiplerini zor anlarda kurtaran, onlar için yas tutan, akıllı, olağanüstü yetenekli varlıklar olarak da sunulur:

"Manas'ın aynı günde doğmuş olan ve 'Senin yağız kısrağının/Bugün savaş atı doğacak/Bugün sözü edilen aziz zat budur/Kaplan Manas senin evladındır/Savaşlarda bineceği atı budur' diye anlatılan Akkula'sı, Kambar Batır'ın Kara Kaska Culdız'ı vardır. Alpamış Destanı'nda da başkahraman, bineceği atıyla aynı gün doğar. Manas'ın atı Akkula, Alpamış'ın Bayçıbar, Köroğlu'nun Kırat'ı, Koblandı'nın Tayburul'u sahipleri gibi üstün özelliklere sahiptir. [...] Manas ölünce Akkula bir dost gibi yas tutar, mezarın başında nöbet bekler.

'Bamsı Beyrek' hikâyesinde Beyrek'in kardeşten öte gördüğü Bengiboz atı, Beyrek'i önceden uyararak zehirlenmekten kurtarır. Battal Gazi'nin Devzâde Aşkar adlı efsanevi atı ise, insanların konuşmalarını anlayabilmektedir. Köroğlu'nun sadık dostu olarak gördüğü Kırat'ı uçabilmekte, tehlikeleri önceden sezerek sahibini zor durumlardan kurtarmaktadır" (2007: 99vd.).

Türkler "[h]arbe girecek er atının kuyruğunu bağlar veya keserdi ki, buna eski Türkler 'tullama' diyorlardı. Artık o kişi, vatan ve millet için kendini fedaya ve şehitliğe hazırlamış demektir" (Gömeç, 2016: 830). Atın kutsiyeti de böylece yiğidin kutuyla bir ve beraberdir:

"Atlar devletlerarası andlaşmaların imzalanmasında da kurban edilmekteydiler. Mesela M.Ö. 40'larda Hun hakanı Kun Kan (veya Korug Kan/Hu-han-yeh/M.Ö. 58-31) Çin devleti ile yaptığı andlaşma sırasında beyaz bir at kestirdi. [...] Mesela yine Türklerdeki bir inanca göre, at yılında doğanlar sürekli hareket eder, savaşır ve avlanırlar. Bazı Türkler, Kıyamet gününde atlarıyla buluşacaklarına inanırlar" (Gömeç, 2016: 824).

Kırat eski Türklerin de en sevdiği atlardandır ve "kutsal" bilinir: "*Göktürk metinlerinde en fazla ondan söz edilir, beylere en layık o görülür. Şamanlar kırat kurban ederler. Köroğlu destanlarının en canlı kısımları 'kırat'a ilişkindir. Türk masal tiplemesinde 'yardımcı hayvan motifi' kırattır. Karacaoğlan'ın Dadaloğlu'nun övgüler düzdüğü güzelim kırat birçok atasözü ve tekerlemelerde geçer*" (Eray, 2004: 28).

Kuzey Germen/İskandinav halk inancında ve efsanelerinde ise söylendiği gibi atın şeytan/cin olduğuna ve ölenlerin onun bedeninde duhul ettiğine (ruh göçü; reenkarnasyon) inanılır (Hiller, 1993, Schimmel md.). Böylece kırat ve süvarisi efsanesi anlatıldığı 19. asırda Kuzey Germenlerde ürküten bir his uyandırır. Efsanelerine göre öldükten sonra değişik vesilelerle tekrar geri dönen kıratlı, hortlaklarla özdeşleştirilir. Eversberg, bu kıratlı efsanesinin Weichsel (Vistül nehri) havzasında ortaya çıktığını ve Grimm'lerin efsane derlemesinden sonraki hemen tüm derlemelere alınmasıyla da çok yönlü ebedileştirildiğini düşünür. Çok sayıda kıratlı efsanesi gazetelerde ve derlemelerde 1838-1933 arasında neşredilir ve farklı efsanelerde bu tek olayın farklı üç yerde geçtiği anlatılır: Bunlar eski Prusya şehri Danzig, Şlezya Eiderstedt ve Gütthland bölgeleridir. Bu efsanelerin tümünde denizle karayı taşkınlardan koruyan seddeki çatlağı onarmaya çalışan ve fırtınada atını seddeki çatlağı kontrol etmek üzere taşkın bölgesine sürüp kendini feda eden bir kıratlı sed kontunun bir nevi intiharı, sonradan hortlaması ve bölgedeki halkı olası taşkınlardan uarması ortak konudur (Eversberg, 2011: 73, 80-90). 1500 yılına ait seddin (Neuer Hattstedter Deich) yıkılması ve bunu canı pahasına engellemeye çalışırken hayatını kaybeden, bir anlamda intihar eden, Kıratlı Efsanesi aslında Şlezya-Holştien (Schleswig-Holstein) eyaletine aittir. Bugüne dek bulunan altı kıratlı efsanesine konu olan olay "*iki kıratlı efsanesine göre Husum'un güneyindeki Eiderstedt kırsalında olmuştur*" (Eversberg, 2011: 67). Husum/Şlezya-Holştien'li olan Theodor Storm'un "*Schimmelreiter (Kıratlı)*" adlı noveli bu konuyu işler. Storm'un derlediği "*Holstein Prensligi Efsane, Masal ve Şarkıları*" adlı arkadaşı Theodor Mommsen'in redakte edip Karl Müllenhof'un 1843'te yayınladığı derlemede bir kıratlı efsanesi vardır (Nr. 277) ve Lauenburg kırsalında geçer. Buna göre Elbe Nehri'ndeki bir seddi gezen sed kontu fırtına çıkan bölgedeki sedde doğru atını sürer. O günden beri orada her gece kıratında görülür (Eversberg, 2011: 69vd.). Storm "*Kıratlı*" novelinde yine bu kendi efsane derlemesinin 331. (Gömülen Çocuk) ve 453. (Deniz Kadınları -Perileri) efsanelerinin motiflerini de kullanır. Yazar, Aşağı Saksonya'da 1855'de yayınlanan "*Efsaneler ve Masallar*" derlemesini okumuş ve burada bulunan kıratlı efsanesini de kullanmıştır (Eversberg, 2011: 73). Buna göre eserin yerel değil Alman deniz ve nehir bölgelerinin ortak sed-taşkın-kıratlı halk efsanelerinden esinlendiği kesindir.

Alman halk efsanelerinde kırata binen bir süvari ne zaman bölgedeki deniz seddi yıkılmaya yüz tutsa ortaya çıkar. Bu kıratlı Storm'un novelinde sed kontu Hauke Haien'dir. Kırat ve kıratlı motifleri novelde aynı zamanda sık sık "*vahşi avcı*" veya şeytan/cin motifiyle de birleşir (Laage ve Lohmeier, 1988 Bd. III: 1093vd.). Kuzey Germen/Alman kültüründe özellikle beyaz at cinlidir veya sahibi öyledir. Atı ölümle özdeşleştiren, Kuzey Germen baştanrı Odin'in atının da kırat olduğuna inanan Almanlar ve diğer kuzey germen İskandinav halkları, ölümün kurbanını terkine aldığına inanırlar. Yukarı Pfalz bölgesinde "*ölüm cılız bir kırata biner*" inancı hâkimdir. Bu nedenle bu bölgelerde ölüm "*kıratlı*" denmektedir (Bächtold-Stäubli, 1987 C. 1: 1617). Su cinlerinin-kötü ruhlarının (demon) at görünümü varyasyonları da aynı zamanda ölüm atlarıdır. Kıratlar bazen 3 ayaklı ve başsız da olurlar ki, hayalet ve iblis/cin (demon) oldukları sanılır (Eversberg 2011: 73). Bu inanışlar çok sayıda Alman halk efsanesi ve anlatısında da geçer. Örneğin bu hayalet atlar renk değiştirir, insanlara işlerinde yardım eder, fırtına cinleri gibi binaya taş getirir, Pegasus gibi rüzgârla beraber uçarlar. Theophrastus'un Pfeifer'e getirdiği kırat, Faust ve Mefisto (şeytan) gibi havada gider, büyülü pardösü gibi uçar (Bächtold-Stäubli, 1987 C. 1: 1619-27).

Kuzey Germen ve İskandinav destan ve efsanelerinde, halk kültürü ve edebiyatlarında da kıratan korkulup, tekin görülmezken beyaz, boz, ak veya kırat hemen hemen bütün Türk destanlarında olumlu ve önemli bir unsur olarak görülür. Tüm Türk destan ve hikâye kahramanlarının atı hep bu türdendir. Örneğin Hüzrev-i Şirin hikâyesinde Hüsrev ve Şirin'in atlarının ayaklarında sekel (beyazlık) vardır. Şirin'in atı Şeh-diz adındadır (Aydın 2013: 260). *"Toynaklı, dört ayaklı, memeli yük hayvanın Türklerde çok büyük önemi vardır. Sahipleriyle birlikte silkinip daz (kel) bir ata dönüşen atlar vardır. Böylece bir anda güçleri artar. Konuşabilen, uçabilen atlar vardır masallarda. [...] Manas Destanı'nda 200 kadar at adı yer alır"* (Karakurt, 2011: 36). Orkun kitabelerinde Kül Tigin'in Çili, Yir Bayırkur, Kırgız ve Türgişlere yaptığı seferlerde bindiği atlar isimleriyle anılır: iki adet Boz At, Ak Aygır, Alnı Akıtmalı Boz At, Alp Şalçı Kır At, Azman Kır At vs. Diğer bazı meşhur kırat örnekleri şunlardır: Bamsı Beyrek'in Boz Aygır, Köroğlu'nun Kırat, Tadığın Çoğ'un Boz At, İşbara Yamtar'ın Boz At, Bayırku'nun Ak Aygır, Kül Tigin'in Alnı Beyaz Boz At ile Alp Saçı Ak At'ı vardır. Zoya Tülek'in atı Ak Tulpar'dır. Ay Böke'nin Ak Boz At'tır. Kartaga Mergan'ın atları Kara Boz At ile Ak Kırat'tır. Sayın Batır'ın atı Ak Boz'dur. Manas'ın atı da Ak Kula'dır (Başbuğ, 1986: 63; bkz. Ergin, 2005). Ayrıca Şubar: Alpamış Han'ın, Burul: Koblandı Han'ın atının adıdır, Çalkuyruk: Töştük Han'ın atıdır, Akbut: Ural Han'ın atının adıdır (Karakurt, 2011: 36). Alman efsanelerinde de at, bazı efsanelerde batıl veya gizemli yönleriyle anlatılır. Siegfried adlı efsanede gizemli güçleri ve bilgileri olan eski kral Cüce Eward siyah bir ata biner (Schwab, 1991: 7). Burada atın siyah olması onun gizemiyle eşleşir.

Atın kesif motif (şürükleyici motif) olarak işlendiği Alman efsanelerinden *"Şeytan Robert"* adlı efsanede Normandiya, Rouen Dükü Hubert ile eşi düşesin 18 yıl çocukları olmaz. Dük bundan yakınınca eşi *"heyecanlı"* ne diyeceğini şaşırarak *"Mademki bana Tanrı bir çocuk vermedi, hiç değilse şeytan versin, ruhu ve vücudu ile de şeytanın olsun"* (Schwab, 1991: 137) deyiverince bu isteği olur. Böylece ruhu ve bedeni şeytanın emrinde olan bir çocuk doğurur. Tanrı ve kiliseyle alay eden ve eşkıyalık yapan, kiliseleri yıkan Şeytan Robert daha sonra herkesin kendinden kaçması üzerine tövbe eder ve bir *"yeşil perşembe günü St. Peter kilisesine"* Roma'ya giderek Papa'dan günahlarının affedilmesini ister (Schwab, 1991: 142-144). Papa'nın yönlendirmesiyle Montalto'daki Papa'nın günah babası rahibe günah çıkarmak için gider. Papaz rüyasında bir meleğin Tanrı buyruğuyla geldiği ve Robert'i affedeceğini bildirir. Bunun için ona deli ve sağır gibi davranması ve yalnız köpeklerin yediğinden yemesi gerektiği anlatılır (Schwab, 1991: 143-146). Buna uyan Robert bir süre sonra dinsiz Sarazenlerin (Araplar) kralı Senechall, Roma'yı işgale yeltenince Roma Kralı'nı ve ordusunu kurtarmak için Şeytan Robert'e Tanrı'dan bir ses gelir: *"Koş Robert Tanrı'nın bir buyruğu var sana, ne duruyorsun daha? Sana başışladığı silahı al, beyaz ordu saflarına dal; verdiğim şu yağız ata bin, krala yardım senin hizmetin"* (Schwab, 1991: 148vd.). Bu olaydan çok korkan ve ürken Robert birden *"atı ve silahı yanında görüvermiş. Hemen meleğin koyup gittiği beyaz elbiseleri giymiş, atına atlamış, savaş meydanına varmış"* (Schwab, 1991: 149). Robert gaipten gönderilen *"yağız atla"* (Schwab, 1991: 151) savaşa girer. Savaş meydanlarında düşman Arap askerleri *"Robert'i yaralamak amacıyla değil, yağız atı yaralamak için bir ok fırlatır"* (agy). Robert sonunda atının da savaş üstünlüğünü kullanarak Roma'yı Sarazenlerden kurtarır. Robert'e bir papaz *"Şu andan itibaren Tanrı'nın sevgili kulusun, çünkü bu ülkeyi Sarazenlerden kurtaran sensin [...] Tanrı günahlarını başışladı"* (Schwab, 1991: 155) diyerek kurtulduğunu müjdelir. Ülkesine giderken *"Tanrı'nın bir meleği görün"*ür ve ona Roma'ya geri dönerek Roma Kralı'nın kızıyla evlenme müjdesini verir. Frank Kralı'nın hizmetine girer *"Hristiyanlığın yeryüzünde yayılıp tutunmasına hizmet etmiş"* (Schwab, 1991: 157) olur.

Almanların *"Heymond'un Dört Çocuğu"* adlı efsanesinde de Frank Kralı Büyük Karl ile anlaşmazlığa düşen Dordoneli Heymon'un 4 çocuğuyla Karl'a karşı öç alma mücadeleleri anlatılırken, şövalye olan bu efsane kahramanları aynı zamanda *"putperestler ve Türklere karşı"* (Schwab, 1991: 189) da savaşır. Heymond, oğullarından en iri ve kuvvetlisi Reinold'a *"Kalk oğlum Reinold! Beni dinle, bir şövalye gibi cesur ol ve savaş Türklere" der ve ona "dört yağız at getirir. En kuvvetlisini Reinold'e verir."* Reinold bu atların *"üstüne biner binmez çöker"* ve bunları beğenmez. Bunun üzerine Heymon *"Reinold bir at daha biliyorum, ismi Beyart, eski bir kulede saklı ama vahşiliğinden bugüne kadar kimse yanına yaklaşmamış"* (Schwab, 1991: 190) der. Burada Köroğlu'nun ahırda karanlıkta büyümesi motifine benzer bir at yetiştiriciliği unsuru görülmektedir. Yine bu at da Köroğlu'nun kıratı gibi *"rüzgârdan daha hızlı gidermiş"* (agy). Efsanede bu ata ayrıca aslan özeliği de verilerek esrarengizliği daha da artırılır: *"Leopar gibi gözleri varmış, ama yalesizmiş"* (agy), denir. Bu at yanına kimseyi yaklaştırmayacak kadar vahşiymiş (Schwab, 1991: 191). Heymond oğlunun eline bir sopa verir ve ona zırh giydiren ahıra sokar: *"Reinhold daha ahırın kapısına girer girmez at başıyla bir vuruşta yere serer onu"* (agy). Babası oğlunun öldüğünü sanır. Reinhold birkaç mücadeleden sonra ata biner. At *"Kırk ayak genişliğinde hendekler atlar"* (Schwab, 1991: 192). Bu durum ileri bölümde ayrıntılanacak olan Türk efsane ve destanlarındaki atın uçma özelliklerine çok benzer. Reinold bu atıyla birçok savaşa katılır, özellikle de Karl'a karşı. Sonunda dört kardeşiyle Endülüs Kralı Saforet'e sığınır ve 3 yıl onun hizmetine girerler. Kralın hizmetinden ayrılmak istediğinde ise izin verilmez ve saldırıya uğrar: *"Reinold atına atlar, kardeşlerini de alarak dörtlü atını sürer: -Göreyim Beyart,*

bugün sen bizi felaketten kurtaracaksın, der. Atı anlar sanki söyleneni. Önüne gelene saldırır" (Schwab, 1991: 205). Atın kahramanını anlaması ileride anlatılacağı üzere Türk efsanelerinde de yaygındır. Gel zaman git zaman Ronald, kardeşleri ve atını Büyük Karl'ın yeğeni olan Roland'ı esir alır ve Paris'e getirir; "*Beyart'ı gören korkudan bağırıma başla[r]*" (Schwab, 1991: 216). At, Karl'a gösterilince "*Krala göre bu atın değeri altınla bile ölçülemez*" (agy) der. Onu yeğeni Roland'a hediye eder. Reinold atını kaybettiğinden dolayı çok kederlidir. Öfkeden ve üzüntüden ne edeceğini şaşırır, doğduğu güne lanet eder, üstünde başında ne varsa "*Atım Beyart olmadıktan sonra bunları ne edeyim*" diyerek çıkarıp bir fakire bağışlamak ister ve "*Bu acıyı çekmektense keşke ölseydim [...] kardeşlerimi esir aldılar, atımı kaybettim*" (Schwab, 1991: 219) der. O esnada yeğeni Malegys bir büyücü kılığında yanına gelir ve ona yardım edeceğini söyler; "*Hünerimle atınızı tekrar alacaksınız*" (Schwab, 1991: 221). Bunu kabul eden Reinold yeğeniyle Papaz kılığında Paris'e girerler. Karl ve Rolando da orada, şehirdedir. Gelen iki papazın altın kaplarına gözleri ilişir ve onu ellerinden almaya kalkışırlar. Roland'ın atı Beyart öndedir, at "*papazları koklar ve efendisi Reinold'u tanır.*" Kral Karl, papazlardan altın kapın "*kutsal kâse*" olduğunu işitince: "*Bunlar Tanrı tarafından gönderilen melekler olmalı. Baksana şu dilsiz hayvan bile nasıl onlara sokuluyor*" (Schwab, 1991: 221) der. Buradaki durum Dede Korkut destanlarındaki Bamsı Beyrek'in hapisten çıkınca atının onu beklemesi, tanıyıp koklaması motifiyle çok benzeşir (bkz. Tatlı ve Dikmen, 2010: 54). Atlara her iki toplumda da bu tür insani vasıflar yüklenmesi ortak kültürel motiflerdir. Malegys, yanlarına gelen Kral Karl kaptan şifalı içki içmek isteyince Reinold'un atına kavuşması için "*Şu atınız Beyart'a bir kere binebilseydi bütün dertlerinden kurtulacaktı*" diyerek hileyle onu eski atına bindirir. Reinold ata biner binmez "*Beyart efendisinin mahmuzladığını hemen anlar ve rüzgâr gibi oradan uzaklaşır*" (Schwab, 1991: 223). Reinold bu yağız (siyah) olan atı sonra otlarla kar beyaza boyar ve kardeşlerini kurtarmaya gider. Atı gören herkes "*Ne kadar da büyük at [...] Şimdiye kadar gördüğüm atların en büyüğü en güzeli der. Vücutu Beyart'a ne kadar benziyor*" (Schwab, 1991: 228) demektedir.

Reinold ile Karl'ın savaşı 7 yıl sürer. Bir ara açıklıkla mücadele eden Reinold ahırdaki tüm atlarını keser ve sonunda karısına Beyart'ı da kesmek lazım deyince esrarengiz bir şekilde "*At sanki bu sözleri anlar da efendisine yaltaklanır, sanki beni kesme diye yalvarır. Onun bu hâli Reinold'a da dokunur ve kesmekten vazgeçer*" (Schwab, 1991: 239). Kral Karl Beyart'ı verirse Reinold ve kardeşlerini affedeceğini söyler sonunda. Reinold bu teklifi kabul eder ve atı Karl'a teslim eder. Frank Kralı Karl ata "*İki değirmen taşını boynuna bağlatır ve köprüden nehre attırır. At ilk anda batar ancak kısa süre sonra suyun yüzüne çıkar ve yüzmeye başlar. Efendisini görünce silkinerek taşları boynundan atar, sudan çıkar ve Reinold'un yanına gelerek sanki ona: -Bana bunu neden yaptın? Demek ister gibi sokulur*" (Schwab, 1991: 241). Kral Karl at ölmedi dediğinde aynı işlem tekrar yapılır. Beyart tekrar iki ayağındaki taşları parçalar ve sudan çıkıp efendisinin yanına gelir. Kral Karl ve yanındakiler bu atın gücüne şaşıp kalırlar ve onu bu sefer öldürmeye kalkarlar:

"Karl atın boynuna ve her bir ayağına değirmen taşı bağlatarak suya atar ve Reinhold'a o tarafa hiç bakmamasını söyler. At yine sudan çıkar, başını uzatarak tıpkı bir insan gibi, arkadaşından yardım ister sanki. Ne çare ki hepsi boşuna çabadır. Nihayet maalesef zavallı hayvan boğulur, çünkü efendisi kralın buyruğu ile ona bakmamaya mecbur edilmiştir" (Schwab, 1991: 242).

Reinold'un yüreği "*En sadık arkadaşının ölümü*" ile dağlanır ve ömrü süresince başka bir ata binmez, "*Ayağına mahmuz takmamaya, hiç kılıç kullanmamaya yemin eder ağlar, Tanrı'ya bir münzevi olabilmesi için yalvarır*" (agy). Efsanede 3 yıl ormanda münzevilikle yaşayan Reinold'a rastlayan bir ermiş gaipten ses duyarak Tanrı'nın onun "*dinsizlerle*" savaşmasını emrettiğini kendisine bildirir. "*Hristiyanlar putperestlere karşı savaşılmaya başladıklarında, Reinold hemen koşar yardıma. Türkler, Hristiyan ordusunun limandan hareket ettiğini duyar duymaz karşı hücumla geçer*" (Schwab, 1991: 245). Bu savaşlar sonunda Türkleri yenen Reinold aziz mertebesine yükselir ve tabutu Dortmund Kilisesi bahçesine atsız bir şekilde kendiliğinden mucizevi olarak gelir.

"İmparator Oktavianus" adlı Alman efsanesinde ise bu defa düşman olan Türk sultanının atı "*boynuzlu*"² ve rüzgâr gibi koşan olağanüstü bir at olarak anlatılır. Roma Kralı Oktavius'un annesinin tahrikiyle 2 çocuğuyla karısını zina suçuyla ormana atması, bu çocuklardan Florans'ın Klemens adlı bir rahip tarafından alınarak büyütülüp şövalye yapılması ve bazen Babil Kralı bazen de Türkler denen "*putperestler*"in (Schwab, 1991: 267) Kral Dagobert

2. Türk efsanelerinde de boynuzlu at Kilin adıyla bilinir (Karakurt, 2011: 133). Bu hayvan büyük olasılıkla Altaylıların efsanelerinden veya gerçekten tanıdığı olabileceklere gergeden da olabilir. "Dolayısıyla kanatlı tek boynuz efsanesinin başlangıcından en azından Orta Asya'da buna karşılık gelen gerçek bir hayvan yaşamış olmalıdır" (Roux, 2005: 40). Daha sonraları bu hayvan efsanelerde "hızla değiştirilmiş ve batıda tanıdığımız ince, uzun ve hafif biçimini almıştır" (Roux, 2005: 40vd.). Türk Pazırık mezarlarında bulunan nesnelereki resimlerde de "atlar boynuzludur" (Roux, 2005: 246). Bang ve Gabain'e dayanarak Roux, Turfan bölgesinde bulunan Türkçe bir yazıt 'av hayvanı kanatlı tek boynuzun boynuzu gibi yüksek' (kalan keyik) diye yazıldığı ve Türklerin bu hayvanı bildiğini yazar (Roux, 2005: 41). İbni Fadlan da seyahatnamesinde "deveden daha küçük boğadan daha büyük" bir karma hayvan olduğunu başı deve, gövdesi katır, kuyruğu boğaya benzediğini, başının ortasında kalın ve yuvarlak bir boynuz olduğunu anlatır (agy).

zamanında Paris'i işgal girişimlerinde Haçlı ordularıyla birlikte onlara büyük zayıat vermesi anlatılır. Efsanede "Türkler önlerine geleni kılıçtan geçirirler, çocuk kadın demezler. Tüm ülke yangın yerine döner" (Schwab, 1991: 269) diye sunulur. Türk sultanının atı Pontifex, kızı Sultan Marcebylla'nın anlatımıyla olağanüstüdür: "Rüzgâr hızıyla koşar, tam teçhizatlı iki kişiyi üstünde taşıyacak kadar kuvvetlidir, suda da balık gibi yüzer. [...] Rengi beyaz, başı aslanın başı gibi cesur ve dik durur; tam anlinin ortasında bir boynuzu vardır" (Schwab, 1991: 292). Papaz Klemens bu atı çalmaya gider ve başarır (Schwab, 1991: 296). Kardeşi Leon, Türklerce esir alınan kardeşi Florans ve Fransa Kralı Dagobert'i kurtarır. Sultan'ı esir ederler. Sultan ve kızı Paris başpapazı tarafından vaftiz edilir, kızı Marcebylla âşık olduğu Florans ile evlenir ve ölen İngiltere Kralı yerine Dagobert tarafından İngiltere Kralı yapılır.

"Doktor Faustus" adlı meşhur Kuzey German/Alman efsanesinde de esrarengiz at motifleri anlatılır. Faust yıldız ilimleri, el falı, ilaç yapımı, kehanet ve ruh çağırma ile uğraşır. "En sonunda da şeytanla sözleşmeler yapmağa kalktı" (Schwab, 1991: 396) denir. Kendisini evlatlık edinen yeğeninden kalan mirası hovardalık ve işretle tüketen tıp doktoru Faustus artık tamamen "şeytanla uğraşmayı yeğ tuttu ve Tanrı'yı unuttu" (Schwab, 1991: 397). Bunun için şeytan çağırır. Şeytan "güçlü atlar koşulmuş olan birçok arabayla" gelir ve gelen şeytanların prensi Luzifer ile Tanrı, evlilik, papaz, kilise ve insan karşıtlığı ve düşmanlığını içeren 5 şart üzerine 24 yıllığına anlaşır. Luzifer, "Dediğini yaparsa, ona akla gelen her türlü zevki tattıracağı[r]" (Schwab, 1991: 400). Luzifer, kendi kanyıyla el yazısı olarak bu anlaşmayı 1525'de imzalayan Faustus'a Mephistopheles adında bir ruh (şeytan) gönderir. Mephistopheles, Faustus'a ruhunu satması karşılığında her tür zevk ve eğlenceyi ona sunar. Arkadaşlarıyla başka şehirlere içmesi ve hovardalık yapması için hizmetine "uçan manto" ile "dört yağız at koşulu güzel bir araba"yı da sihir ile elde etmesini sağlar (Schwab, 1991: 407, 410). Artık Faustus "Şeytanın yardımıyla zevk içinde yaşamaya bakıyordu" (Schwab, 1991: 397). Faustus bir gün Prag'dayken Erfurt'taki sık sık gittiği büyücü bir dostu onu arkadaşlarıyla şarap içerken yanlarına çağırduğunda kısa süre sonra Faustus kapıyı çalar. Nasıl anında Prag'dan geldiğini sorduklarında ise: "Benim atım çok çabuk yol alır" der ve "gün doğmadan tekrar Prag'a" gideceğini söyler (Schwab, 1991: 413). Evin seyisi ahıra çekilen atının "yediği ile yirmi atı besleyebileceği"ni kendisine söylediğinde, Faustus gülerken "Bu doymak bilmeyen atın Mephistopheles'in ruhu olduğunu söyledi" (Schwab, 1991: 414). Luzifer anlaşmanın bitme zamanı olan 24 yılın sonunda Faustus'un canını almaya gelir. Başucunda İncil okuyarak Tanrı'ya tövbe etmesini salık veren arkadaşları "O anda evin içinde bir at nalı sesi duydular. Dehşetle -Aman gidelim bize de bir şey olmasın, dediler" (Schwab, 1991: 431). Efsane, şeytanın fırtınayla gelip, şiddetli bir vuruş yaparak Faustus'u inilteler içinde bırakması ve cesedini bahçeye dek fırlatılıp öldürmesiyle son bulur.

Schwab'ın yayınladığı yukarıda işlenen Alman efsaneleri dışında 585 efsanenin toplandığı Grimm Kardeşlerin "Alman Efsaneleri: Deutsche Sagen" (1816-18) adlı derlemede 2 efsanenin (no 313 ve 341) başlığında da içeriğinde de esrarengiz at motifleri vardır. Başlığı at olan efsanelerden "Die schwarzen Reiter und das Handpferd; Kara Süvariler ve Yedek At" adlı 313. efsanede bir zamanlar haydut ve soyguncu olan bir şövalye uşağıyla gece yağmaya gittiğinde bir kara şövalye ordusuna rastlarlar. Yanlarında güzel koşumlu boş bir yedek at görürler. Şövalye geri durup, "Bunlar da kim?" Diye sorar. Şövalyenin biri "Gazap ordusu" der. Uşağı; "Ya, bu güzel at kime ait acaba?" Diye sorduğunda, "Efendisine sadık olan bir yıldır ölmüş bir uşak, bu ata binmektedir" der. Haydut şövalye bundan sonra tövbe eder ve bir başrahibe seyis olur. Bir yıl sonra da yardımcı uşağı onunla anlaşmazlığa düşer ve onu bıçaklayarak öldürür (Grimm J. ve Grimm W., 1816-18).

Grimmlerin derlediği "Die Pferde aus dem Bodenloch; Tavan Arasındaki Atlar" adlı yine başlığı da at olan 341. Efsanede, Köln Belediye Başkanı'nın karısı Reichmuth von Adocht öldükten sonra mezarcı parmağındaki yüzüğünü çalmaya gittiğinde kadının mezarında elini sıkıştırdığını ve tabutundan çıkmak istediğini görünce kaçar. Kadın kefeninden sıyrılır ve evine gider. Uşağı kapıyı açmasını ister. Uşak efendisine bunu söyleyince adam, "Ahırdaki kıratlarım tavana çıkarsa bu da mümkündür" der demez ahırdaki merdivenlerden ve tavan arasından sesler gelir. Oraya gidip baktıklarında atların hepsi tavan arasına çıkmışlardır. Kadın ısrarla kapıyı çalmaktadır, eşi sevinçle kapıyı açar ve kadını yaşama döndürür. Ertesi gün atların tavan arasındaki boşluktan aşağı baktıkları görülür, bir iskele kurulup sağ salım yere indirilirler. Bu atlar Apostel Kilisesi'ne de resmedilir, üzerinde kadının elleriyle örüp hediye ettiği uzun bez perde görülür. Zira kadın 6 yıl daha yaşamıştır. Burada atların gizemli hâlleri, esrarengiz durumlara girebildiği ve hatta kilise duvarlarına resmedilip heykellerinin dikildiği kültürel miras olarak da ne kadar etken olduğu görülmektedir (Grimm J. ve Grimm W., 1816-18).

İçerisinde at geçen onlarca efsaneden en tipisi 319. efsane "Der Roßtrapp und der Kreetpfuhl; At Basamağı ve Kreth Su Birikintisi"dir. Burada Almanya'daki yumurtaya benzer bir oyuğu olan kayanın esrarengiz bir atın nal izi olduğu konu edilir. Birincisi çevredeki eski şatolardan birinde daha önce yaşamış bir kralın güzel kızına âşık olan bir prensin kızı kaçırmak için şeytanla yaptığı anlaşma ve şeytanın ona kara büyüyle cehennemden bir at getirmesi, bu atla prensin sevdiği kızı kaçırması ve kayalardan kayalara kaçarken atın-nallarının bu izleri bıraktığı

anlatılır (Grimm J. ve Grimm W., 1816-18). Yeraltına - cehenneme inen at motifi ilerki bölümde anlatılacağı üzere Türk mitoloji ve efsanelerinin de başat motiflerindedir ki, kamlar ve kahramanlar atlarla yeraltı ve göğe astral seyahatte bulunurlar.

314. efsane "Der getreue Eckhart; Sadık Eckhart" başlıklıdır. Kahramanı aynı adlı Sadık Eckhart'ın oturduğu Venüs ve Hösel Dağı'na hiç kimsenin gitmemesi tavsiye edilir. 80 yaşındaki Johann Kerner adlı bir görgü tanığı bu Mansfeld bölgesinde kışın Oruç günlerinden (Fastnächte) Perşembe günü elinde beyaz asasıyla Sadık Eckhardt'ın birtakım insanların önünde bir kral gibi geçip gittiğini, insanların zarar görmemek için bunların önünden kaçtığını söyler. Bu adama göre buradan birkaç atlı birkaç yaya geçer ve oralarda ölenler olur, ama ölmelerine rağmen hâlâ canlılardır. Bunlardan birisi iki ayaklı bir ata biner, diğeri dönen bir araba tekerine bağlı olarak durur ve tekerle birlikte yuvarlanır (Grimm J. ve Grimm W., 1816-18).

"Hans Jagenteufel; Şeytan Avcı Hans" adlı 310. efsanede hayattayken başı kesilecek bir ceza işleyip yaşadığında bundan sıyrılanın öldükten sonra başının kesileceği anlatılır. Böylece birinin 1644 yılında Dresden'de başçık bitkisi toplamaya giden bir kadının duyduğu borazan sesinden sonra, gri beyaz bir at üzerinde uzun gri pardösülü başı kesik bir adamın gittiğini gördüğü anlatılır (Grimm J. ve Grimm W., 1816-18). Gri beyaz donda bir at cinsi Türk anlatılarında yoktur. Bu aynı kılıklı ve kıvrıkcık beyaz saçlı kesik başı koltuğunun altında bazen de yaya görülen hayalet adam ise aslında yüz yıl önce yaşamış tıpkı babası gibi "Jagenteufel; Şeytan avcı" olarak adlandırılan biridir. Babası da sık sık fakirlere sert davranmış, uyarılarına kulak asmayıp kendini işrete vermiş, yeterince kötülük işlemiş birisidir. Bu nedenle o da böyle lanetli bir ruh olarak etrafta dolaşmak zorundadır. Türk efsanelerinde ise kesik başını koltuğunun altına alarak savaşmaya devam etmek, gazi ve şehitler için anlatılan olumlu bir motiftir. Örneğin Erzurum'daki Palandöken Dağı'nda türbesi bulunan sahabelerden Abdurrahman Gazi böyle bir kahramandır (bkz. Seyidoğlu, 1985).

Türk aşiret efsanelerinde de kahraman, atının kuyruk kılını dostlarına verir ve dara düştüklerinde bu iki kılı birbirine sürtmeleri halinde yardıma geleceğini söyler. Hızır'da da aynı motife rastlanır (Başbuğ, 1986: 67). Zoya Tülek adlı Türk efsanesinde üvey kardeşlerince atı elinden alınan ve yerine "dişi dökülmüş, ihtiyar uyuz bir at" olan Aktulpar, üstelik bir de hileyle nalına bir bir çivi çakılarak verince, kahraman üzülür. Ancak at konuşmaya başlar ve "Üzülme, Vur şu eğeri sırtıma ve ava çık" der. Ava gitmeden bir diğer esrarengiz olay daha yaşanır. Kahramanın ve atının 'Hızır' aracılığıyla ilahi olarak ödüllendirildiği şöyle anlatılır:

"Zoya Tülek uyandırdığı zaman yanı başında ak saçlı, sevimli yüzlü bir ihtiyar gördü. Zoya Tülek ayağa kalktı. İhtiyar: -Biliyor musun ben kimim? Yiğit cevap verdi: -Hayır muhterem ihtiyar! Bilmiyorum! İhtiyar: -Ben Hızırım... Yüce Tanrı'nın izni ile hayat suyundan içen Hızır'ım, Oğlum! Kardeşlerin seni çekemiyorlar. Şimdi de sen uyuduğun vakit atının nalına sivri bir çivi çaktılar. Fakat ben sana yardım edeceğim. Sana bir dua öğreteceğim ve ne zaman başın darda kalırsa bu dua seni selamete çıkaracaktır. Şimdi bu duayı okur, atının ayağına doğru üflersin! Bundan sonra ihtiyar Hızır birkaç defa duayı tekrarlardı. Yiğidin iyice öğrendiğini görünce birdenbire ortadan kayboldu. Zoya Tülek duayı okudu. Atının ayağına doğru üfledi. Çivi naldan dışarı fırladı ve izi bile kalmadı" (Köksal, 2016; <http://www.tulekagasi.>).

Av esnasında atın çividen kurtulduğunu ve şahlandığını gören ve onu kıskanan Zoya Tülek'in kardeşleri, tuttıkları üç gence Aktulpar'ı kamçılınca, diğer efsanelerde ata gelen olağanüstü hâller ona gelir: "Bunun üzerine Aktulpar ok gibi fırlayıp can acısı ile göle doğru koşmaya başladı, Tülek'in doğanı da atla beraber uçar gider. Az sonra da tozu bile görünmez oldu. At, havada uçuyordu sanki, ayağı yere değmiyordu. Böylece Aslı Göl sahiline vardı" (<http://www.tulekagasi.>). Bir kırat olan Aktulpar efsanesinin devamında göl kenarında sahibini uzun süre bekler. Sevgilisi Susulu, atını arayan Zoya Tülek'e sonunda müjdeyi verir: "Atın hareketsiz bir halde bıraktığın yerde duruyor, doğanın da başı ve kanatları düşük bir halde duruyor" (<http://www.tulekagasi.>). Zoya Tülek oraya doğru gider ve sonunda onlara kavuşur.

Kahramana Allah tarafından at hediye edilmesine tipik bir örnek olarak Ay-Mangus adlı bir Altay destanı da verilebilir. Ay-Mangus destanında adını bir ak saçlının verdiği aynı adını taşıyan fakir ve yetim kahramana gökten konuşan, ağlayan ve uyaran bir at verilir (Akman, 2003: 239; Ögel, 1993 C. I: 324-27; Karakurt, 2011: 239). Ay-Mangus kendisine sahip çıkan dul yenge ve halasına bakmak için ava gider, ancak atı yoktur. Tanrı'dan bir at niyaz eder ve uykudayken bir eyersiz, koşumsuz at evinin önüne bağlanır. At, Mangus'u görünce konuşmaya başlar: "Nasılın oğlan? Biner misin bana?" Der. Bu ata binen kahraman çok uzaklarda bir kayın ağacına varınca at: "Güzel bir ağaç, burada konaklayalım" der. Sonra da atının Yüce Gök tarafından eğlendiği, altın yularla gemlendiğini, yetimeyse bir ak saçlının dağda ad verdiği, atın ağlayarak dediğine göre bu dağın ölen kahraman

babasının kemiklerinden olduğunu anlaşılır. Destanın sonunda Mangus'un karısını isteyen Altın Ergek'le üç yıl boğuştuktan sonra tam yenilecekken iki ozanın duasıyla "Altın Ergek'le atı Tanrı'dan mı nedir taş dönerler" (Ögel, 1993 C. I: 324-27). Buradaki motiflerde de görüldüğü gibi Türk mitolojisinde atın Tanrı tarafından kahramana hediye edilen, konuşan, bereket ve kut getiren bir hayvan olduğu yönü açıktır. Gök'ten inme Tanrı'nın kahramana savaşması için bahşettiği at motifi yukarıda anlatılan Şeytan Robert gibi Hristiyanlık sonrası Alman efsanelerinde fazla olmasa da vardır. Benzer olarak gökten hediye edilen ve uçan at motifini aynı adlı efsanenin kahramanı Battal Gazi'de de görülür. Battal Gazi Hindistan'a Ak Fil'i getirmeye giderken bir deniz kenarına varır, çaresizlik içindedir. Atından inip, abdest alır ve namaz kılar, sonra uyur. At sesine uyanır. Hz. Hızır beyaz atıyla çıkıp gelir, Battal'a "Tiz Divzade Aşkar'a bin" der. Battal atına biner, Hızır'ın dediğine uyararak gözlerini yumup atına bir kamçı vurur. Gözlerini açtığı anda kendini denizin öbür yakasında bulur (Köksal, 2016). Bu efsanede de at ilahi hediye, donatı ve olağanüstü yeteneklerle bezeli Allah rızasını kazanmış savaşçı kahramanı tamamlayan ve ona yardım eden bir özelliğe bürünür. Müslüman Türk ve Hristiyan Alman halkları bu tür mucizelerin bahşedildiği efsanelere ve gaipen kahramanlara hediye edilen at motiflerine inanır.

Kahramanla atın ayrılmaz olarak anlatıldığı efsane ve destanlardan Bilge Kağan da Orhun Yazıtlarında kardeşi Gültekin'i (Kül Tigin) överken "Evela TadiK'in cur cinsinden kır ata bindi, hücum etti atı, vuruldu, üçüncü defa Kedimlig doru ata bindi ve taarruz etti" (Batu, 1962: 4) der. Orta Asya'da (Azerbaycan, Kafkasya, İran, Kazakistan, Sibiry ve Moğolistan) geyik, koç ve at heykeli motifli mezarlara sahip Türkler, Türkiye'de de Kars'tan, Eskişehir'e, Tunceli'den Elazığ'a uzanan bölgelerde mezar taşlarını da at ve koyun/koç biçiminde yontmuş veya bunların resimlerini işlemişlerdir. At biçimli mezar taşlarına ayrıca kılıç, tüfek vs. de işlenmiş olması da atın öncelikle savaş aracı olduğunu teyit eder. At heykelli mezarlar genelde Ak- ve Karakoyunlularda rastlanır (Sümer, 1983: 449; Eray, 2004: 26). Türklerde savaş tankı, göçebe aracı olarak neredeyse en yararlı hayvan olan atın ölüsüne bile saygı duyulur. Örneğin Jochelson'un bildirdiğine göre Yakutlarda "Bir atın kemikleri yerde kalmaması gerekir" (Roux'dan, 2005: 48). Anadolu'da at motifli mezar taşlarına rastlanan iller şunlardır: Afyon, Bingöl, Bitlis, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Diyarbakır, Kars, Konya, Malatya, Muş, Tokat, Van vs. (Ayдын, 2013: 261). Mezarlarda ölünün "koruyucu ruhunu" temsil eden "koyunun" yanı sıra (Berikli, 2007: 221) dikilen sıra "at heykellerine" hem Orta Asya hem de Doğu Anadolu'da rastlanır (Kalafat, 1995: 121). Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da da mezarlara at heykeli dikilir, Baydara denen bu heykellere eski Türklerde de rastlanırdı. At ve silah takımları özellikle hakanların mezarına gömülüp, hakanın istediği zaman bu ata binip istediği yere gideceğine inanılırdı (Kalafat, 1998: 30). Ayrıca Türk kültüründeki tüm anlatılarda atlar esrarengiz ve duygulu hayvanlardır. Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek 7 yıllık hapis hayatından sonra "öz yurduna" kavuşmak üzere yola çıktığında;

"Kâfirlere ait bir at sürüsü görür. [...] bir de ne görsün. Kendisinin deniz tayı boz aygırı, o atların arasındaymış. [...], kara yelesinden yakalamış, deniz tayı boz aygırı kendisini tanımış. Uzunca kişneyip sevincini belli etmiş. Beyrek heyecana gelmiş, atına övgü düzmüş: Açık bir meydana benzer senin alıncığın/İki gece ışık saçan taş benzer senin gözcüğün./İbrişime benzer senin yeleciğin/İki çifte kardeşe benzer senin kulacığın/Eri istediğine yetiştirir senin sırtın/At demem sana, kardeş derim, kardeşimden daha iyi/Başıma iş geldi, arkadaş derim, arkadaşarımdan daha iyi" (Tatlı ve Dikmen, 2010: 54).

Destandaki bu olağanüstü at, sahibinin övgülerini anlayıp pek "menun kaldı, ayaklarını oynatıp tatlıca kişnedi. Beyrek atın göğsünü kucaklayarak [...] taş benzeyen gözlerini öptü. Atına binip doğruca hisarın önüne geldi" (agy). Bu gelenekle Karacaoğlan ise: "Yiğit yiğidin kardaşı/At yiğidin karadaşı" (Çınar, 1983: 39) der. Köroğlu Destanı Azeri rivayetinde Kırat'ını çalan Keçel Hamza'ya Köroğlu şöyle der: "Hemze atı yahşi sahla,/At igidin karadaşdır/Günde mugayat olub yohla/At igidin gardaşdır" (agy). Köroğlu Türkmen rivayetinde ise: "Atdır igidin karadaşı/Bidev at igidin gücü kuvveti" (Çınar, 1983: 40) denir. Dolayısıyla "Türk mitolojisinde, destanlarında ve hikâyelerinde kahramanların atları, efsanevi bir özelliğe bürünmüş olarak anlatılmaktadır. [...] Bir insan gibi onun doğuşu, yetiştirilmesi, olağanüstülükleri üzerinde çeşitli epizotlar hatta hikâyeler yaratılmıştır" (Köksal, 2016). Yine bu meyanda "Dede Korkut Hikâyelerinde Begiloğlu Emre, düşman üzerine yürüyünce, atı 'Al Aygır' düşmanın kokusunu alır, ayağını yere vurarak sahibini haberdar eder. Aynı hikâyelerin Uşun Kocaoğlu Seğrek Boyu'nda, Seğrek uyurken almış silahlı düşman, Seğrek üzerine gelirler. Seğrek'in bindiği aygır, yularını çekerek onu uyandırır" (Köksal, 2016). Görüldüğü üzere tüm Türk efsane ve destanlarda kahramanın atı, güç durumlarında daima sahibine yardımcı olur, onları anlar dinler ve tehlike anında uyarır. Başkırtların 4576 şiiir ve 19 nesir satır tutan Ural Batur Destanı'ndaki Akbozat sahibi Ural Batur'a "telkin verir" (Akman, 2003: 238). Kuzey Germen/Alman efsanelerinde ise bu tür at motifi az rastlansa da Hristiyanlık sonrası yukarıda bahsedilen Şeytan Robert'teki kahraman Robert'e Tanrı tarafından bahşedilen verilen at ve Heymond'un Dört Çocuğu adlı efsanedeki Reinold'a hediye edilen Beyart adlı atlar Türk anlatılarındaki dost, yardımcı, güçlü, hisli ve kahramanı anlayıp uyarıcı özellikleriyle donatılmıştır. Faust

ve diğer Alman efsanelerinde atlar, özellikle kır, gri-beyaz ve siyah donlu atlar genelde kötü ruhların, cin-şeytan ve hortlakların bindiği kendileri de tekin olmayan hayvanlardır. İskandinav efsanelerinde ise Odin gibi tanrı, yarı tanrı ve devlerin binebildiği, yeraltına inen insanüstü varlıklarla ilişkili olarak anlatılırlar.

3. TÜRKLERDE VE KUZEY GERMENLER/İSKANDİNAVLARDA SUDAN ÇIKAN VE UÇAN AT MOTİFİ

Başkırdestan'daki Kıpçaklarda atlarının Kandıra Gölü'nden çıktığı, oradaki köylülerin gölün dibinde bir aygırın bulunduğu, göl kenarındaki gözeden içen bir kısrağa aştığı, bundan bir tay olduğu ve seneye aynı aygırın tayı yine orada yayılırken gölden çıkıp tayı yelesinden tutup suya çektiği ve bir daha da görülmediği efsanesine inanılır (Batu, 1962: 46). Bu efsanelere Anadolu'da yaygın olarak da inanılır. Kars, Göle civarında bir göl "Aygır Gölü" adındadır: "Bu gölden çıkan at motifi Türklere has bir motiftir. Bidev-at Köroğlu'nda da çok geçer. Holuflu da bu atı (Koçak-at, Bay at) diye izah eder. [...] Bidev-at tabirine bilhassa Bozdoğan hikâyesinde, Dede Korkut ve Battal Gazi de de tesadüf edilir. Türkmenler de cins atlara bu ismi vermektedir. Denizden çıkan ata Dede Korkut'ta da tesadüf edilir" (Batu, 1962: 46vd.). Köroğlu kuş avlamış bir gözede temizlerken kuşlar canlanıp uçmuşlar. Köroğlu'nun atı da rivayete göre bu Abıhayat suyundan içmiş ama Köroğlu bu fırsatı kaçırmıştır. Ondandır kırat hâlâ aramızda yaşar denilir. Kırat'ın Köroğlu'nun ölümünden sonra 40 gün yas tutup yem yemediği de anlatılır. Benzer hikâye Dede Korkut, Bey Böyrek'te geçer. Böyrek esir edilince atı bir taşın dibinde 7 yıl kalıp yosun tutar (Batu, 1962: 48). Dede Korkut destanlarındaki Bamsı Beyrek zindandayken kendisini 7 yıl bekleyen sudan çıkma "deniz tayı"na methiye düzer. Dede Korkut Kitabı, Bamsı Beyrek hikâyesinde de denizaygırı veya kulanından bahsedilir (Tatlı ve Dikmen, 2010: 54), böylece eski Türklerin su-at ilişkili inancı Anadolu Türklerinde de devam ettiği ortadadır. Bu at da tıpkı Köroğlu'nun atı gibi Türk mitolojisindeki sudan çıkma at motifini yansıtır.

Türk mitolojisi, efsane, destan ve halk hikâyelerinde uçan "hızlı at" motifine sık rastlanır. Orta Asya Türk anavatanında "kimsenin yakalayamadığı atların yaşadığı bir dağ"dan da bahsedilir. Bu "kanatlı veya uçan atlar" miti bu efsaneden kaynaklanmış olmalıdır (Roux, 2005: 44). Eski Türk destanlarının çoğunda **Tulpar** denen bu uçan kanatlı atlara bu nedenle Kâşgarlı Mahmud "At Türk'ün kanadadır" (DLT, C. I: 49) demektedir. Aynı eserde "Kuş kanadın, er atın ile" (DLT, C. I: 35) atasözleriyle Türkler için "4 ayaklı anlamında her türlü hayvan sürüsü" (Sümer, 1983: 7) için kullanılan "yılkı" (DLT, C. III: 34) da denen atın Türklerdeki sosyal ve siyasi anlamını özetlenir. Yine Hz. Muhammed'in Miraç'ta cennetten gelme Burak adlı ata binerek Arş'a uçmaktan öte hızlı çıkan atına tüm İslam dünyası gibi Türk kültür dünyasında da inanılan bir durumdur. Tulpar: (Tul/Yul). Moğolca Zulbah (kel, saçsız) sözcüğüyle alakalı olabilir. Çünkü Türk mitolojisinde kel atlara sık rastlanır ve kelli kahramanlarda olduğu gibi atlarda da gücü simgeler. Yol sözcüğü ile de aynı kökten gelme ihtimali vardır. Tulu sözcüğü eski Altaycada kırık rengi ifade eder (Karakurt, 2011: 211vd.). Ayrıca Türk efsanelerinde adı geçen sıra dışı at türleri şunlardır: 1. Yılmaya: kanatlı at, 2. Tulpar: uçan at, 3. Kilin: boynuzlu at, 4. Ciren: konuşan at; Kayçı Ceren ve Kamçı Ceren en iyi bilinen iki tanesidir, 5. Burşun: ikiz atlar; Ak Burşun ve Kök Burşun (Karakurt, 2011: 36vd.).

At, Türk'ün zihninde rüzgâr gibi koşan, hatta uçan ve kanatlı olarak düşünülür. Türk destanlarına da geçen bu uçuş özelliklerine haiz mitolojik atlardan en meşhurları şunlardır: Çil (Kültigin), Almambet (Manas), Aktulpar (Zoya Tülek), Çalkuyruk (Er Töştük), Akbozat (Ural Batur), Ak Tulpar (Abdurrahman Han), Ak-Bozat; Bengiboz (Bamsı Beyrek), Boz Donlu (Hızır), Kırat (Köroğlu), Aşkar (Battal Gazi) (Tatlı ve Dikmen, 2010: 54). Türk mitolojisindeki Tulpar özellikle Kıpçak kökenli Türk uluslarının bayraklarında, armalarında da karşımıza çıkar. Kırgızların Er Töştük efsanesinde de kanatlı kıratı bulmaktayız. Er Töştük'ün eşinin kendisine verdiği başka bir at da kanatlı ve olağanüstü özelliklere haizdir, sadece belli yerlerde görülür, diğer zamanlarda gri toz bulut biçimindedir (Roux, 2005: 148). Er Töştük'ün namını duyan Altay Türk mitolojisindeki Erlik Han'ın eşdeğeri yeraltı dünyasının hâkimi Kökdöo Han'ın küçük kızı Külayım ona âşık olur. Ona çektiği hasret üzerine babası Kökdöo yedi başlı yaşlı kadın Celmaguz tarafından Er Töştük yeraltına inmeye ve kendileriyle tanışmaya zorlanır. Kahraman bu astral seyahati ancak atı Çalkuyruk ile gerçekleştirebilir. Yeraltı tanrısı Kököo, Er Töştük'ten bulunduğu yerden gidip almaya gidenlerin bir daha dönmediği, içinde pişen yemekle tüm dünyanın doyabildiği sihirli kırk kulplu kazanı getirmesini ister. Er Töştük bu kazanı bulduğunda onu yenemez ve ele geçiremez. "Kazanı ancak Töştük'ü tüm kötülüklerden koruyan ve tehlikelere karşı uyarın atı Çalkuyruk yener. Göl altında yatan ve gelen herkesi yok eden kazanı Çalkuyruk'un yardımıyla ele geçiren Töştük" (Alimova, 2015: 7-11) sonunda tüm sınavları kazanır. Er Töştük efsanesi/destanının devamı olan ve onun oğlu Coodarbeşim'in de kendi adına anlatılan efsane ve destanda Kalkara adında esrarengiz bir atı vardır. Seyahat eden Coodarbeşim'in yolu üzerinde "dağın yarısı kadar ve tek gözlü" canavar Celmoguz bulunmaktadır. "Coodarbeşim yolda giderken atı Kalkara dile gelip ona dikkatli olmasını söyler ve hızla koşmaya başlar. Bu sırada bunları gözetleyen Celmoguz onların peşine düşer. Ne olduğunu anlayan Coodarbeşim, eline yayını alır ve onun tek gözüne nişan alarak onu vurur" (Alimova, 2015: 13).

Türk mitolojisi, efsane, destan ve hikâyelerinde böyle uçan ve konuşan “hızlı at” motifine sıkça rastlanır. Mem-i Alan Destanı’nda da “rüzgâr süratli olan Boz Rahvan”dan “gökten inen şimşek gibi” ve ardında toz duman bırakarak “altı aylık yolu on beş gün on beş gecede” (Başbuğ, 1986: 49) alır diye bahsedilir. Abakan Tatarlarının Kartaga Mergan Destanı’ndaki kahramanın atının ‘bir aylık yolu iki günde, bir yıllık yolu yedi günde’ aldığı anlatılır (Başbuğ, 1986: 50). Efsanelerdeki ‘Kamertay [...] gül suyu içer, badem yer, havada rüzgâr gibi gider. Sevdiği adamı göz açıp kapayıncaya kadar istediği yere ulaştırır’ (agy). Tüm Kuzey-Batı Türkçesi, İndo-Germen ve Kafkas halklarının ortak mitolojik Nart destanlarında da çeşitli adlar altında bu **uçan atlar** mevcuttur: Tulpar, Karaton, Gencetay, Tıgujey, Gemuda, Camidaj, vs. Bunlar uçar, konuşur ve gölden çıkmaz. Tanrı tarafından kahramanlara hediye edilmiştir (Tavul, 2007: 199-203).

Rüzgâr gibi uçan atlar arasında en meşhuru ise “Köroğlu’nun kanatlanıp uçarak avlunun duvarlarını aşan ünlü atıdır” (Başbuğ, 1986: 52). Tüm Türk halklarında Köroğlu’nun Kırat’ının da uçtuğu hikâyeleri anlatır. Babası Ürüşan’ın (Ruşen) deyişine göre ahırında az ziya daha görmeseymiş kırat kanatlı olacaktır. Tüm rivayetlerde Kırat’ın ışık göstermeden beslendiği, koşarken ayaklarının yere değmediği anlatılır. Bir rivayette de çamurda koştuğu halde tırnakları çamura bulaşmadığı, yelden tiz gittiği ve kuş gibi uçtuğu anlatılır (Batu, 1962: 47). Köroğlu’nun Erzurum varyantında Bolu Beyi’nin beğenmeyip seyisinin gözlerini kör etmesinden sonra Ürüşan Baba kıratı ve doratı tavlasına çeker ve oğlu Ali’ye (Köroğlu) şöyle der:

“Oğlum tavlının pencerelerini bütün kapat. Bu iki hayvanı zindan içinde besleyeceksin. [...] Oğlum iki göz verdim, ama sana iki tay kazandırdım. [...] Bu iki hayvanı benim tarifim ile zindan içinde besle. [...] Oğlum en evvel şu hayvanların arpasını verdiğin zaman arkana dönüp geri bakmayacaksın. Çünkü bir hayvana sahibi yem verir geri döner bakar ki, yem yiyor mu yemiyor mu? Ha lâkin bu küheylanı Cenab-ı Allah rüzgârdan halk etmiştir. Bir hayvan sahipleri kim olur olsun, yem verdiği zamanda bu hayvan kanat açar, açtığı kanadı göremezsin, sahibim bana yem verdi diye şahlanırsın, geri dönüp arkadan baktığın gibi kanadı kırılır, küçülür. Bu sebepten yavrum birinci sana teklifatım budur ki, yem verdiğin zamanda bu iki hayvana arkana dönüp bakma bu bir, [...]” (Kaplan vd., 1973: 6).

Sonra da sabah ve akşamları atı yemlemesi ve tımar yapmasını salıklar (Kaplan vd., 1973: 7). Zifiri karanlıktaki tavlada 3 sene beslenmesinden sonra Köroğlu babasının isteğiyle atları deneme koşusuna sokar ve su dolu tarlada boz atın ayağı çamur olur, kıratın ise tırnağına bile su, çamur değmemiştir. Buradan dor ata sağ kaburgadan güneş ziyası vurduğu, bu nedenle tek kanatlı kaldığından uçamadığı, kıratın ise iki kanatlı olduğunu ve uçar gibi koştuğundan tarla balçığına batmayıp sıçradığını anlatır: “Kıratın dört ayağının zerre kadar bir islağı yoktur” diyen oğluna İmrahor “[...] dorun kanadının biri kırılmıştır, sabah günü dorun kanadını kırmıştır. Ancak kır kemâle vardı. Kanatsız bir kuştur bu at” (Kaplan vd., 1973: 13). Genel Türk halk hikâyeleri ortak görüşü de Köroğlu’nun atının denizaygırı ve çöl kırsağının birleşmesinden türediğidir (Karakurt, 2011: 36vd.). Köroğlu’nun at yüzünden kör edilen babası aslında Türk mitolojisindeki körler tanrısı Alığ Han motifi olabilir. Alığ Han “Bir dağ ruhudur. Kör bir ihtiyardır. Köroğlu Destanı’ndaki Kör Ata motifinin arkaik varyasyonudur. Dağlardaki at sürülerini korur. Kanatlı atlar yüzünden kör olmuştur. Köroğlu’nun babası da bir at nedeniyle bulunduğu yörenin beyi tarafından kör edilmektedir” (Karakurt, 2011: 24, 136-137).

Karaçay-Malkar Nart Destanı’nın başkahramanı Debet’in atı da Kafkas Dağlarını tek bir sıçrayışla aşar. Koca dağlar ona bir tepelik gibi kalır, burnundan çıkan dondurucu rüzgârla ırmakları, denizleri dondurarak Debet’in geçeceği köprüyü oluşturur. Diğer burun deliğiyle sıcak ve yakıcı olan dumanlar çıkartıp buzları eritir, yağmur yağdırır ve yaz mevsimini getirir (Turgunbayer, 2007: 99). Türk halk efsane ve destanlarında önemli bir başfigür olan Hüseyin Gazi de at motifleriyle bezeli anlatımlarla yüceltilir. Hüseyin Gazi’yi peşine takan bir geyik onu bir mağara önüne dek götürür ve orada kaybolur. Sonra bu mağaradan beklenmedik bir şekilde çıkan bir at, efsanenin temellerinden biri olur:

“Bu defa karşısına eyeri üstünde, gemi ağzında bir at çıkar. At çok alımlıdır. Hayretler içinde kalan Hüseyin Gazi onu yakalamak ister, ama at yanına yaklaşmaz. Bu sırada mağara içinden bir ses gelir: -Hüseyin’e itaat et, henüz vakit gelmedi ki, ben seni Cafer’e göndereyim. At bu sesi duyunca sakinleşir. Hüseyin Gazi, onu yularından tutar ve yere saplı duran süngüyü çıkarıp alır. Süngünün üzerinde yazılar vardır ve ayrıca onda Hz. Peygamberin iki tutam saçı bulunmaktadır. Hüseyin Gazi atına biner ve bu atı yedeğine alır. O, -Bu emanetleri kime vereceğim? Diye düşünürken uyuya kalır. Düşünde -Cafer senin oğlundur! Diye haber verirler. Bu hadiseden sonra Hüseyin Gazi’nin bir oğlu olur ve adını Cafer (Seyyid Battal Gazi) koyarlar” (Köksal, 2016³).

3 Bu bilginin ana kaynağı: El Cildü’l Evvel Min Menakıby Gazavatı Seyyid Battal Gazi, Süleymaniye Kütüphanesi (Düğümlü Baba) No: 588, Varak 28.

Aşkar'ın olağanüstü özelliklerini, uçar gibi koşmasını hatta Hızır gibi anında uzak mesafeleri ışınlanır gibi aşması şöyle anlatılır:

“Aşkar, Allah tarafından doğrudan Battal Gazi'ye gönderilen ilahi kaynaklı bir varlıktır. Av motifinde [...] Hüseyin Gazi hayretler içinde kalır ve atı Malatya'ya götürür. Daha sonra bu at destanın kahramanı Battal için vazgeçilmez bir dost ve ulaşım aracı olur. Battal atının yardımıyla en uzak yerlere en kısa zamanda ulaşır. Devzade ile Battal bir vücudun parçaları gibi olurlar. Aşkar, sahibi Battal Gazi'nin hareket yeteneğine güç katan aracı durumuna gelir. Aşkar, Battal'ı zor durumlarda kurtarır, ona yol gösterir. Aşkar üstün özelliklere sahip olduğundan hareket yeteneği yüksek bir attr. [...] Aşkar isimli atı ise atların en üstünüdür. Koşmakta, boyda, posta en üstünüdür [...] irilikte de Aşkar en büyüktür [...]. Halk düşüncesi bu sebeple Aşkar'a Devzade demiştir. [...] Aşkar gerektiğinde su üstünde yürür, uçar, her konuşmayı anlar, kaybolur ve gerektiğinde ortaya çıkar. Battal bir beyaz fili bulmak için Hindistan'a gittiğinde bir deniz kıyısına gelir ve ne yapacağını bilemez. Atından inen Battal abdest alıp namaz kıldıktan sonra bir süre uyur. Hz. Muhammed Battal'a rüyasında atına binip gözlerini yummasını söyler: -Ey ciğer köşem evladım! Dedi. Tez atına bin! Seyyid Battal Gazi hemen atına bindi. -Gözünü yum! Gözünü de yumdu. -Aç gözünü şimdi! Gözlerini açtı. Seyyid Battal Gazi! Bir de ne görsün. Otları baştanbaşa safran, karanfil, zencefil olan sıcak bir iklime gelmişti. [...] Battal burada atı ile denizin üzerinden yürüyüp geçer. Destanın diğer başka bir yerinde de Battal, Hilal Cazu ile savaşırken onun şatosuna giremeyince, Hızır yine gelip Battal'a Aşkar'ın yardımı ile uçmasını önerir ve Battal Aşkar ile Cazu'nun kalesine uçar: At havalanıp uçtu. Şehrin üstüne yükseldi. Bir meydana kondu” (Arak, 2016).

Başkurt inançlarına göre Tulpar adı verilen kanatlı atın kanatlarını hiç kimse göremez. Tulpar kanatlarını, yalnız karanlıkta, büyük engelleri ve mesafeleri aşarken açar. Eğer birisi tarafından Tulpar'ın kanatları görülürse, Tulpar'ın kaybolacağına inanılır (Tavul, 2007: 199). Tavul, “Tulpar” makalesinde Tulpar hakkında şunları tespit eder:

“Başkurtların kahramanlık destanı olan Ural Batır'da ata tapınmanın izleri korunmuştur. Bu destanda Tulpar adı verilen kanatlı atlardan olan Akbuzat ve Sarat, gökyüzünde yaşayan tanrısal atlardır. Akbuzat, Göklerin hâkimi Samrav'ın karısı Koyaş'tan (Güneş'ten) doğmuş olan kızları Humay'ın kutsal atıdır. Sarat ise, Samrav'ın Ay'dan doğmuş olan kızı Ayhılı'nun atıdır. Ural Batır ve Akbuzat rivayetlerinde dev at Akbuzat, kahramanların koruyucusu ve yeryüzündeki atların neslini devam ettiren aygır rolünde ortaya çıkar. Başkurt rivayetlerine göre, Büyükaçı'nın en dıştaki iki yıldızı semavi atlar olup, adları Buzat (Boz at) ve Sarat (Sarı at) olarak bilinir. Karaçay Malkar folklorunda da Küçükayı'nın iki yıldızı Sarı aygır ve Toru (Doru) aygır adlarıyla tanınır. Eski Türk destanlarının Tulpar adını taşıyan uçan at motifine Kuzey Batı Türk lehçelerinin hemen hepsinde ve Uygurcada rastlamak mümkündür. Tulpar adlı uçan at İdil Ural'da Başkurtlar ve Kazan Tatarları arasında, Orta Asya'da Kazaklar, Kırgızlar, Altaylar, Karakalpaklar arasında olduğu kadar, Kafkaslarda Karaçay Malkarlılar ve Kumuklar arasında da yaşayan en canlı destan unsurudur. Çeşitli dillerde konuşan Kafkasya halklarının dillerinde ve folklorlarında da Tulpar adının karşımıza çıkması, onların Kumuk ve Karaçay Malkar Türkleriyle girdikleri kültür etkileşiminin bir sonucudur. Kumuk Türkçesinde; 'Tulpar dünyanı birevü buç çağında busa da, öz yilkısın tabar (Tulpar dünyanın bir köşesinde olsa da, kendi sürüsünü bulur)' atasözünde tezahür eden Tulpar adı, onların komşuları olan çeşitli Dağıstan halklarının dillerinde de kendisine bir yer bulmuştur. Avar, Lak, Andi, Dargı ve Tabasaran dillerinde Tulpar kelimesi yaşamaktadır” (2011, http.onturk).

Türk efsane ve destanlarındaki uçan at Tulpar'ın kanatları vardır. Genelde beyaz veya kara (tek renk) bir at olarak betimlenir. Beyaz kanatları vardır ve Kuday (tanrı) tarafından yiğitlere yardımcı olması için yaratılmıştır. Dünyanın en uzun destanı olan Kırgızların Manas Destanı'nda, Manas'ın **ünlü savaşçılarının sürdüğü kanatlarıyla rüzgârdan hızlı koştuğu söylenen efsanevi atlar** mevcuttur. Abdurrahman Han Destanı'nda Çinlilerle savaşan aynı adlı kahramanın Ak Tulpar adlı kıratı at da uçar. Bir Başkurt destanı olan Zoya Tülek'de aynı adlı kahramanın atı konuşur ve uçar. Bunun gibi Türk İslam inançlarında da Hz. Hamza'nın Hızır'a geçen atı Aşkar uçar, bereketlidir yani kutludur. Yukarıda adı geçen “Yılmaya” denen at da uçan bir attr: “*Kanatları vardır. Genelde beyaz veya kara (tek renk) bir at olarak betimlenir. Beyaz kanatları vardır ve Kuday (tanrı) tarafından yiğitlere yardımcı olması için yaratılmıştır. Yılmaya (yıl) hızlılığı ifade eder. Yıldırım kelimesiyle aynı köke sahiptir. Yılmanık, parlak demektir. Yılmak ise korku bildirir*” (Karakurt, 2011: 242). Yukarıda söylendiği gibi ikiz atlar Ak ve Kök Burşun Türk mit ve efsanelerindeki diğer uçan atlardır:

“Ak Burşun ve Kök Burşun adlı uçabilen iki at. [...] Burşun: (*Bur*). Huzur, refah anlamları vardır. Burçın (geyik) ile de alakalı olabilir. Çünkü bur kökü göğe yükselen ruhları tanımlamakta kullanılır ve geyik veya

at biçiminde tasavvur edilir. Ayrıca geyik kutlu sayılan bir canlı olduğundan ata onun adını vermek onu daha güçlü kılacaktır diye düşünülüyor olması mantıklıdır” (Karakurt, 2011: 60).

Özbeklerde de atın uçtuğuna dair inanç hâkim olup: “*At er yiğidin kanadadır, Kırat havadaki kuşu kovalar, kırat dokuz göğü gözler*” (Batu, 1962: 47) denir. Ayrıca Battal Gazi Destanı’nda da uçan atlar anlatılır. Diğer bir uçan at örneği de Alpamış Destanı’ndaki Şubar’dır. Kıpçak Türkleri tarafından anlatılan, lakin Özbek sürümleri de bulunan bu Türk destanının esasta Ön-Türklerden kalma olduğu sanılmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinde bu Alpamış “Bamsı Beyrek” olarak anlatılır. Bayşubar, Kökşubar veya **Çubar** olarak da bilinen Alpamış Han’ın atı Şubar ile Benli veya Boz denen atı, Türk efsanelerindeki olağanüstü atların hemen hemen tüm özelliklerine haizdir. Köroğlu’nun atı gibi sudan çıkmazdır; uçabilir, konuşur, sahibinin ne durumda olduğunu hissederek ona göre davranır, onu önceden uyarır, yaralıyken onu terk etmez, günde bir aylık yol gider. Altın yeleli, gümüş üzengili, kuyruğu dokuz örgülü, dokuz kolanlı olarak tanımlanır. Şubar: Çob/Çub/Çub: boz at, çok renkli demektir. Çok renkli üstünde küçük lekecikler şeklinde yuvarlak noktalar bulunan eşyaya, hayvana “çubar” denir. Çilli insanlara şaka olsun diye söylenir. Şubar sözcüğü hızlı gitmek anlamı içerir. Çapmak (hızlı gitmek, at sürmek) fiili ile aynı kökten gelir. Türkçe Çubar, Moğolca Çabdar, Buryatça Sabidar sözcüğü boz renk ifade eder. Türklerin Altın Arığ Destanı’ndaki Ak Sabdar’ın atı altın yeleli, altın toynaklı ve dokuz kulaç boyundadır (Karakurt, 2011: 27, 192; Akman, 2003: 236).

Bu semavi uçan at efsanesi hem Helen mitlerinde hem de Orta Asya Türk ve Çin mitlerinde yaşar. Ortak motif olarak suda yaşayan ejderhanın uçan bir şey olduğu da betimlenir. Benekli güneş atı Tcheou-you hem ejderha hem kuştur. Kuça’nın ejderha atları gökyüzüne kağanı taşır. Eski Türk el yazmalarında ilk kez cennetle çağrıştırılırlar, semavi kağan Göktürk bu hayvan şeklinde gösterilir. At ayrıca gök ve yıldız tanrıları olarak da ortaya çıkar. Tung-huang bölgesi Türklerinde bu at hilalî bir varlıktır. İbni Fadlan, İdil Bulgar Türklerinde at binen ruhların mızraklı savaşılar olduğunu yazar. Semavi fenomenler olarak anlatılırlar. Doğu Türkistan’da uçan at efsaneleri zengindir. Bir Uygur resminde ise bir Budist rahibi göğşe taşıyan kanatlı iki midilli resmedilir. Kaşgarî belki de bu nedenle arketip bilinçaltıyla ata binmeği “*kanatlanmak*” kelimesiyle açıklar ve “*Er atın, kuş kanadın*” der. Yine Doğu Türkistan’da zarif tarpan tipindeki vahşi atlar uçan at efsaneleri içinde anlatılır. “*Karakuş oyunlu kırat*” derken Köroğlu da kıratını kuşların sultanı ilan eder. Oğuz ve Osmanlı edebiyatında da bu at efsanelerine bağlı yaşayan kültür olarak safkan atlardan avcı kuşlar olarak bahsedilir. Şair Nefi, 4. Murad’ın atlarını tavus kuşu ve tek kanatlı boynuzlu at olarak tanımlar. Altay efsanelerinde de atlar göksel mitoloji unsurlardır ve cennetsel bir figürdür. Kutup yıldızına bağlı olan diğer atlar ot olarak resmedilir. Akşam yıldızı (Çolpan; Çoban) otlaklarda otlayan sürülere yol gösteren attır. Solbon kamlarınca elinde bir yıldız tutan süvari olarak resmedilir (Esin 2017).

Germen kültürünün kökenlerinden sayılan Yunan mitolojisindeki “Pegasus” da Türk mit ve efsanelerindeki Tulpar’a ve İskandinav efsanelerindeki Sleipnir’e benzer şekilde uçan, kanatlı bir attır. Bunun gibi İskandinav halklarının baştanrı Odin’in atı Sleipnir de Türk ve Yunanlıların mit ve efsanelerindeki atları gibi uçabilir. Sadece baştanrı ve oğlunun bindiği göksel bir attır. Bu durum yukarıda anlatıldığı üzere Türk mitolojisindeki Başkurtların kahramanlık destanı olan Ural Batır’da Tulpar adı verilen kanatlı atlardan olan Akbuzat ve Sarat’ın gökyüzünde yaşayan tanrısal atlar olmasına benzer bir anlatımdır. Yukarıda söylendiği gibi Akbuzat, Göklerin hâkimi Samrav’ın karısı Koyaş’tan (Güneş’ten) doğmuş olan kızları Humay’ın kutsal olan atıdır. Sarat’a gelince o da Samrav’ın Ay’dan doğan kızı Ayhılı’nun göksel atıdır (bkz. Tavul 2011, www.onturk). İskandinav Edda Destanlarında da anlatılan Sleipnir adlı atla baştanrı Odin tüm dünyayı dolaşır. Ondan hızlı at yoktur. Sekiz ayaklı ve gri donludur. Sleipnir, kuzey mitolojisine göre Loki adlı dev bir tanrının hilesi sonucunda ortaya çıkar. Atın Germen mitolojisindeki bu tanrı-at-insan imgeleri (Odin/Oden/Wodan; ölüm-ölüler-ahiret tanrısı), Türklerdeki yeraltı tanrısı Ülgen’le aynı konum ve roledir. Ölüler ordusu ve ruh gruplarının lideri olan efsanevi “*vahşi avcı*” (*Der wilde Jäger*) *bugünkü at konusundaki halk inancına dayanmaktadır*” (Bächtold-Stäubli, 1987 C. 6: 1610vd.). Türklerdeki kamlar da yeraltına at ile inerler: “*Şamanistler tanrı Bay Ülgen’e kurban sunacakları zaman, gerek kurban edilecek atın, gerekse kurban sunan kişinin ruhu bedenlerini terk eder ve gelip gidip Bay Ülgen’le konuşur*” (Köksal, 2016). Eliade’ye göre yeraltı ölümler ve cehennem dünyasına gidebilen ve uçan bu atın, Sleipnir’in kökeni Orta Asya’dadır (Sibirya) ve Sleipnir aslında şamanların mükemmeli atıdır. Eliade, Şamanizm’in kökeninin Orta Asya ve Sibirya halklarında ortaya çıktığını belirtir. Benzer unsurların Afrika, Avustralya, Kuzey ve Güney Amerika, Yunanlılar ve Avrupa Germenlerinde görüldüğünü tespit eder. Bazı tarihçilere göre Sleipnir’in 8 ayağı ölü taşıyan 4 insanı temsil eder. Bu da atın süvarisini yeraltı dünyasına götürdüğü anlamındadır. Baştanrı Odin de Sleipnir’in üzerinde oğlu Balder’in rüyalarını gerçekleştirmek için Niflheim’e gider (Eliade, 1982; Tetzner, 2004). İskandinav efsane ve mitlerinde tanrılar özellikle “bilgelik uğruna tek gözünü feda eden tanrıların tanrısı Odin” (Ercan, 2014: 129) ata biner. Ancak Odin’in oğullarından olan savaş tanrısı, kızıl sakallı Thor iki keçinin bindiği bir araba kullanır (Ercan, 2014: 130).

Baştanrı Odin son tespitlere göre Türk'tür. Bunun gibi Avrupa'nın tarih öncesi çağlarında Türklerin Orta Asya'dan Kuzey Avrupa (Kuzey Almanya, Danimarka ve İskandinav) bölgelerine geldikleri ve Avrupa'nın tarih, köken ve kültür temel taşlarından oldukları artık sır değildir. Bu meyanda Sven Lagerbring "İsveççe ve Türkçe Arasında Benzerlikler Hakkında" adlı araştırma eserinde, 1764, "Danimarka, İzlanda, Kuzey Almanya ve İngiltere'de kullanılan İsveç efsane ve masallarında da anlatılan "Eski İsveççenin Odin (Oden, Wodan) tarafından getirildiği" savını şöyle izah eder: "Oden Herwarar masalının I. bölümünde anlatılır. Oden, Tirkar (Türkler) ve Asiemaen (Asyalılar) olarak tanımlanan büyük kitlenin önderidir. Are Frode de aynı öyküyü anlatır" (Lagerbring, 1774/2008: 33). Bunun gibi "Geç Edda" (Ältre Edda) diye adlandırılan 'Snorra Edda'ya adını veren destanların yazarı Snorri Sturluson'a izafeten (1178-1241) 'Sturluson, Ynglinge' Masalı 5. bölümünde Oden'in çok mülkünün bulunduğu Tyrkland'dan (Türkiye; [Çevirmen Notu] A. G.) yolculuğunu ayrıntılarıyla anlatır" (agy). Yine İsveçli olan Sturluson'un çalışmalarına dayanan Lagerbring, Ptelemeos'un belirttiği gibi Hazar-Kafkas Dağları arasındaki bölgelerde oturan Türklerin, Don Nehri (Eski İsveççede Talais) doğusunda olduğunu, bunu Sturluson'un da doğruladığını yazar. Bu Türklerin göçebe olduklarından adlarının İbranice shut kelimesinden (Latince: Vagari) etkilenecek Schyther (İskitler) olarak anıldıklarını bildirir: "Grek ve Romalılar bu bölgeye bundan dolayı Scythia (İskitya) der" (Lagerbring, 1774/2008: 33). Lagerbring bu nedenle İsveçlilerin de kendi küçük ülkelerine Svithiod derken İskitya veya Svithiod hin mikla veya Stora Sverige'yi (Büyük İsveç) kastettiklerini bildirir. Bunun nedeni İsveçlilerin Odin'in soyundan geldiği, dillerinin de Türkçe kökenli olduğu gerçeğidir:

"Oden Almanya üzerinden yola çıktı ve önce Almanya'da durdu. Oradan Holstein üzerinden Danimarka'ya geçti ve İsveç'te durdu. Nihayet bu uzun yolculukların sonuna geldi. Buralara birer oğlunu kral olarak bıraktı ve yanlarına beraberindekilerden büyük gruplar verdi. Bu Sturluson'un kendi anlattığıdır ve Almanca, Danca ve İsveççenin temelde aynı dil oldukları konusunda tam bir neden sunar. İngiltere'nin ataları Anglosaksonların kökeni de aynı şekilde Oden'e uzanır. Onların dilleri de aynı Türklerin ve Asyalıların dilinin bir dalıdır. [...]. Bizim atalarımız Oden'in yoldaşları Türklerdir. [...] Oden ve yanındakiler Türk'tüler" (1774/2008: 33vd; bkz. Gürgün, www.tarihderle.).

Bu anlamda Prof. Dr. Lagerbring 200 Türkçe kelimenin İsveççede bulunduğunu da tespit ederek, kökenlerinin de Türk olduğu tezini savunur (1774/2008: 25, 41-66). İskandinav Germenlerinin baştanrısı Oden veya Odin/Wodan Türk mitolojisi, efsane ve destanlarındaki özelliklerinin aynısına bu nedenle sahiptir:

"Tacitus'un Roma'nın Merkür tanrısıyla eşdeğer gördüğü tekin olmayan vahşi avcı namı rüzgâr, fırtına, nefes, ruhların ve ahretin (Wallaha; Vallaha) tanrısıdır. Bu tanrı erken dönem avcılık kültürüne aittir, Şamanist özellikler taşır; bir Şaman'ın, av büyücüsünün gücünü uygulamadan önce korkunç deneyimler, Odin'in run harflerinin bulunduğu Yggdrasi (kutsal ağacının) -dişbudak ağacı- köküne nasıl vurduğu Edda'nın bilgilerinde mevcuttur" (Döbler, 1996: 135).

Wodan, tanrı Merkür gibi tanrılar arasında altın miğfer takan tek tanrıdır. Adı Avrupa kültüründe Wodans-tag: Wodan'ın günü olarak Mittwoch (eski yüksek Almanca mettawech, İngl. wednesday) yani çarşamba gününe verilmiştir. Avrupa'da birçok yerin adı ondan gelir; Godesberg, Wodansberg, Wodanshusen, Wodaneswege. Buralar eski kült merkezleridir. Edda Destanlarında adı Wodan olarak geçen Odin'e Güney Germen bölgelerinde de hürmet edilir: "Wodan ikinci Merseburg Tılsımlı Sözlerinde aktarıldığı gibi öncelikle bir tanrı değil bir büyücüdür, ormana seyahat eder. Bu bölgede runlar icat edilmiş olmalıdır. Arkeologlar buradan run yazılarıyla oyulmuş mızrak uçları bulmuştur. Böylece runik harflerin icadı elbette Wodan/Odin'e dayandırılır (Lagerbring, 1774/2008: 135). Runları ilk kullananlar yazıya MÖ 14. asırdan beri tamgalarla başlayan Türkler olup, bu yazı Orta Asya ve Mezopotamya'dan ticaret yoluyla tüm Avrupa'ya ve Afrika'ya da yayılmıştır (bkz. Keleş, 2016: 39vd.; Kürüm, 2002).

İskandinav/Norveç Edda Destanlarında da geçen Kuzey Germen efsanelerindeki başlıca at motifleri ise şunlardır: Baştanrı Odin mitoloji ve efsanelerine bağlı olarak gelişen at mitolojisinin de geçtiği *Grimnismál* adlı ikinci Edda Destanı'nda geçen savaş tanrıları, Asların dokuz âlemin en yüksekindeki mekânları olan altından ve mücevherlerden şato Asgard'ın (en büyük salon Walhalla) taş duvarlarının örülmesi için bir dev olan Hrimhurse'ye verir. Ancak aşk ve evlilik tanrıçası Freva adlı tanrıçayı eş olarak almak ister. Tanrı Loki, Hrimhurse'nin Svadilfari adlı atını inşaatı zamanında bitirememesi için kaçıtır. Bu kısırakla Sleipnir'i peydahlar ve atı duvarın bitme zamanı geçene kadar alıkoyar. Loki oğlu olan bu at; Sleipnir'i sonra Wodan/Odin'e hediye eder (Edda, 1912; Edda, 1859). Kuzey Germen/İskandinav efsanelerindeki Viking tanrısı Odin'in arabasını çeken Sleipnir, Kelt tanrısı Mannan'ın kızının atı Embarr ve Kelt efsanelerindeki Kelpie, İngiliz Yuvarlak Masa Şövalyeleri efsanelerindeki Sir Gawain'in atı Gringolet de Batı kültüründe halkın inandığı olağanüstü; rüzgâr gibi hızlı ve esrarengiz özellikleri olan efsanevi atlardandır (Koçkar, 2012: 290).

Kuzey Germen ve Orta Avrupa (özellikle Güney Almanya) efsanelerinde de İskandinav mitolojisinin verdiği bilgiler benzer olarak aktarılır. Tetzner'in derlediği "Cermen Tanrı ve Kahramanlarının Efsaneleri" adlı İskandinav efsanelerindeki "Odin ve Bilge Dev Vafthrudnir Başları Üzerine Bahse Giriyorlar" adlı 7. efsanesinde Bilge Dev Vafthrudnir'in "Dünya'da yaşayanların üzerinden günü çekip yükselten atın adı nedir?" Sorusu üzerine Odin (Wodan): "O atın adı Işıldayan Yele'dir ve bu at dünyaların üzerindeki bütün mekânı aydınlatır. Tanrılar ona göğün üzerinden çekmesi için gündüzü verdiler" der. İkinci soru olan: "Doğudan geceyi alıp tanrıların ve insanların üzerine doğru taşıyan aygırın adı nedir?" Sorusuna: "Bu atın adı Kırağı Yelesi'dir, diye cevap verdi Odin: -Ağzından köpükler akar ve her sabah dünyaya kırağı olarak düşer" (Tetzner, 2004: 48). Odin, Bilge Dev'in güneş ve ay hakkındaki sorusuna ise, Mundilfari'nin Sol ismindeki oğlu "Güneş arabasını sürer, arabayı çeken atların isimleri Erken Uyanan ve Hep Hızlı'dır. Tanrılar atların kürek kemikleri altına ikişer körük yerleştirdiler ki, böylesine hızlı koşarken eklemeleri fazla ısınmasın" (Tetzner, 2004: 49) der. Bu cevaplardan baştanrının ağzından atlara evrendeki büyük ve tanrısal güçler vehmedilir. Kanatları bu defa körük olarak betimlenir. Bu im Kuzey Germen/İskandinav-Batı kültüründe halk inançlarının at hakkındaki gizem kodlarının kökenini oluşturur. Yukarıda anlatıldığı üzere Türk mitolojisinde de güneşi simgeleyen at motifleri vardır. Kutlu atlar güneş diyarından gelirler. Türklere göre atlar güneşten yeryüzüne inmiş varlıklardır (Bayat 2007: 212-33). Tıpkı Ural Batur Destanı'ndaki Tulpar adı verilen kanatlı atlardan olan Akbuzat ve Sarat gibi gökyüzünde yaşayan tanrısal atlardır.

Kuzey Germenlerin "Thor ve Dev Hrungrin'in Teke Tek Mücadelesi" adlı 11. efsanesinde Odin dev Hrungrin ile atları hakkında iddialeşir: "Odin kendini yeni atıyla, yani sekiz bacağı olan Sleipnir ile herkesten üstün görüyordu ve şöyle karşılık verdi: -Başım üzerine iddiaya girerim ki, devler ülkesinde bu at kadar hızlı koşabilen bir at yoktur. -Senin atın rüzgâr kadar hızlı, dedi Hrungrin" (Tetzner, 2004: 70). Bu motif Türklerdeki rüzgârdan yaratılan veya rüzgârla imgelenen atla aynıdır. Böylece Odin'in Sleipnir'i ile Devlin Altın Yele adlı atları yarışır: "Ama Odin öylesine hızlı gidiyordu ki, her zaman onun iki tepe önünde gidiyordu" (Tetzner, 2004: 71) denir. Böylece devin atı Sleipnir'e bir türlü yetişemez. At yarışlarının Orta Asya'da Türklerin her ortamda tuğ, yas, şölen, yarış, kahraman iddialeşmesi, evlenmek için gelinle yarış vs. Germenlerde sadece ilahların yaptığı bir eylemdir. Odin'in birçok oğlundan olan ve esasen asıl 2 oğlundan biri sayılan tanrı Thor (diğer oğlu Balder) bu efsanede dev Hrungrin'den kendini kurtaran oğlu Magni'ye bu devin atı olan Altın Yele'yi hediye ettiğinde Odin onu neden kendisine hediye etmedi diye Thor'a kızar (Tetzner, 2004: 76). Burada atın Kuzey Germen mitolojisi ve efsanelerindeki tanrıların ve devlerin güvendiği, sahip olmasıyla övündükleri ve iyi atlara sahip olma istekleri açıktır. Tanrıların ata verdiği önem Kuzey Germen halklarına kültürlenme yoluyla miras olarak devralınmış böylece halk içinde de ata önemli tanrısal ve gizemli mesajlar yüklenmiştir.

Tetzner derlemesindeki 26. efsane olan "Balder Uğursuz Bir Rüya Görüyor"da Odin'in diğer oğlu akıl, sevgi ve bilgi tanrısı olan Balder, rüyasında öldüğünü görünce, Aslar (Aesirler; Esas tanrılar) baştanrı Odin'i Hel'deki (cehennem) kâhin kadın Völva'ya yolu tek bilen o olduğu için elçi olarak gönderirler. Efsanede baştanrı Odin "Bu yola gitmeye ancak Sleipnir'in sırtında cesaret edebilirdi. Böylece Asların arasında en fazla büyüden anlayan as Odin atını eyerledi, doğrudan doğruya yola çıktı ve aşağıya Nifl Diyarı'na indi" (Tetzner, 2004: 171) denir. Sonra kâhin kadın Völva ile görüştüktan sonra "Odin Sleipnir'in sırtına bindi ve eve doğru yola koyuldu. Ama at, sanki Odin bir ölünün ağırlığını yüklenip yukarı Asgard'a doğru taşıyormuş gibi ağır ağır yürüyordu" (Tetzner, 2004: 173) diye anlatılır. Burada Türklerin kam/şaman gibi uçan atla yeraltına inme motifi görülür. Türklerin yeraltı tanrısı Ülgen de atla seyahat eder. Bunun gibi Kuzey Germen/İskandinav baştanrısı Odin de Nilf Diyarı'na; ahirete yani yeraltı seyahatine ancak atı Sleipnir'le gidebilir. Bu Türk kam geleneğinin İskandinav'da rastlanan izlerine de ilim alanında yer verilir:

"Dünya Halklarının Mitolojileri adlı ansiklopedinin Alman-İskandinav mitolojisi bölümünde yazan araştırmacılar, Edda aşamasındaki şaman motiflerini Fin-Sam ilişkisinden doğan bir sonuç olarak değerlendiriyorlardı. Görüldüğü gibi önsözler ve kehanet yeteneği aslında seçilmiş şahıslara kısmet oluyordu. Onlar da daha sonra kabileyi bekleyen kötülüklerden insanları kurtarıyor, ruhlarla ilişki kurarak hastaları iyileştiriyordu" (Celil, 2010: 163vd.)

Celil'in verdiği bilgiye göre Y. S. Novik *Sibirya Şamanizminde Tören ve Folklor* adlı eserinde bu konuda şunları yazmıştır:

'Bilindiği gibi kötülüklerin sebebinin ortaya çıkması şamanın koruyucu ruhlarla ilişki kurması sonucunda ortaya çıkıyordu. Bazı durumlarda (örnek olarak Evenkler'de [sic.]) bu bir tiyatroya dönüşüyordu. Şaman koruyucu ruhların yanına seyahatini ve onlardan olacakları öğrenmesi konusunu tasvir ediyordu. Diğer bilgilere göre şaman bu seyahatini rüyada yapıyordu' (2010'dan: 164).

Yukarıda *Grimnismál* adlı ikinci Edda Destanı'nda bahsedilen Asların şato Asgard'ın (en büyük salonu Valhalla'ydı) taş duvarlarını yapması için görevlendirilen dev Hrimhurse'nin adı mitolojide geçer ancak İskandinav efsanelerinde geçmez. Olay örgüsü de farklı anlatılır. Buna göre "Tanrılar Mimarı Dolandırıyor" adlı 10. efsanede mitolojide adı verilen bu dev Aslara, Midgard'dan gelip saldıracak devlerden onları koruyacak bir kale inşası teklif eder. Karşılık olarak tanrıça Freyja, güneş ve ayı ister. Svadilfari adlı atı dev kayalar taşımaktadır. Loki, Freyja'yı bu devin almaması için devin taş taşıyan atı Svadilfari'yi çalar ve ondan meşhur Sleipnir'i peydahlaması efsanede şöyle anlatılır:

"Bir kısırak şeklini almışken aygır Svadilfari ile çiftleşmiş olan Loki bir süre sonra gri olan ve sekiz bacağı olan bir tay doğurdu. Tanrıların ve insanların en iyi atı olduğundan bu at Odin'in atı oldu ve adına Sleipnir dendi. Aslar suru tamamladılar ve kocaman dayanıklı bir kapı inşa ettiler, bu esnada da içki içerken harcadıkları güçten çok daha az güç harcamak zorunda kaldılar" (Tetzner, 2004: 68vd).

"Loki Tanrılara Hakaret Ediyor" adlı 27. efsanede devler ve tanrılar savaşmak istediğinde "şairliğin tanrısı kavganın büyümemesi için Loki'ye bir at ve bir bilezik hediye etmek istedi" (Tetzner, 2004: 178). At hediye etmek Türk töresinde özellikle sünnet olan çocuğa veya kahramanların yeni hısımlarının törenleri ve bayramlarda veya diğer vesilelerle hediyeleşme yaptığı jestlerdendir. Türk at mitolojisinin böylece Odin miti üzerinden Kuzey Germen/İskandinav efsanelerine ve İskandinav/Norveç Edda Destanlarına geçtiği ortadadır.

"Balder'in Ölümü" adlı 31. efsanede tanrılardan Odin'in oğlu Balder "*Bir gün atın sırtında dolaşırken at tökezledi, ayağını burktu ve büyük bir morlukla topallayarak geri döndü. Ve bu da gelmesi yakın bir felaketin işareti olarak algılandı*" (Tetzner, 2004: 198) denir. Burada atın hareketinden kehanet çıkarma ve tanrıların binek olarak atı seçmesi kültürel anlamda önemli simgeler verdiği gibi, bugün de Kuzey Germen/Alman halk kültüründe atın olağanüstü özellikleri ve bazı davranışlarından gelecek okumanın kültürel kodları bu mitolojik efsanelerden gelmektedir. Yine 31. efsanede Odin'in, oğlu Balder öldürülünce yapılan törene Odin, atı Sleipnir olmadan, iki kargasıyla gelir. Heimdall ise "*Altın Kuyruk adlı atının sırtında törene katıldı*" (Tetzner, 2004: 204) demektedir.

"Hermold Ölüler Diyarı'na Gidiyor" adlı 32. efsanede Odin savaşırken ölmediği için Vallaha'ya girmeye hakkı olmayan oğlu Balder'i serbest bırakıp dünyaya geri göndermesi için Hel'e istediği kadar para teklifi için tanrıların habercisi Hermod'u yeraltına yollar. Yol için "Odin ona Sleipnir'i ödünç verdi" denir. Hermold bu atla 9 gün 9 gece derin ve karanlık vadilerden geçer, üzeri açık renk altınla kaplı Gjöll köprüsüne varır (Tetzner, 2004: 205). Atın bu tür mitoloji ve efsanelerde Türk kültüründeki gibi ahrete: yer altına inebilen tek hayvan olması onun Germen halk kültüründeki gizemli izleşini yaratır. Bu gizemli motif Asya'dan Avrupa'ya yayılan tipik bir kültürel difüzyon (yayıma) örneğidir.

Tetzner derlemesinin 35. ve son efsanesi olan "Tanrıların Yok Oluşu"nda Aslar ve devler yok edici savaşa tutuşurlar. Odin Vallaha'nın 540 kapısını açtırır ve her bir kapıdan 800 Einherjar (cesur ve becerikli askerlerin ruhları) çıkar: "*Odin sekiz bacaklı atı Sleipnir'in sırtında tanrıların ordusunun önünde gidiyordu dörtnala. Başında altın miğferi, sırtında ışıldayan zırhlı gömleği ve elinde mızrağı Gungnir vardı*" (Tetzner, 2004: 221). Odin de bu Ragnarok kıyamet savaşında Dünya Kurdu Fenris tarafından yutulur ve böylece tüm Aesir (Asgard) tanrılar ölür: "*Güneş sönmüştü, simsiyahtı. Dünya yavaş yavaş denize gömüldü. Gökyüzünde alevler ve duman yükseliyordu*" (Tetzner, 2004: 223) denerek tanrılara ve mitolojik dünyaya son verilir. Efsanedeki Odin'in atı Sleipnir'i savaşa sürmesi, zırh giymesi ve mızrağının bir adının olması sonraki Germen efsanelerinde Siegfried, Hagen, Hildebrand, Dietrich von Bern ve Hun kralı Attila gibi kahramanların kılıç ve mızraklarının hatta kalkanlarının adlarının olması, zırh giyilip ve atlıbeyliğe önem verilmesi (bkz. Keleş, 2010: 153, 155, 173, 224) Türk ve Kuzey-Germenlerin ve İskandinav halklarının ortak kültürel motiflerindedir. Kökeni ise Avrasya Türk kültür dünyasıdır.

4. SONUÇ

Halk edebiyatı sözlü ve yazılı metinlerinin karşılaştırmalarında kültürlerarasılık ve metinlerarasılık yöntemleriyle çalışılan bu makalede Türk ve Kuzey Germen/İskandinav efsanelerindeki uluslararası geçişkenlik gösteren at motifi konusu işlenmiştir. Halk edebiyatında efsanenin ve mitolojide anlatılanların gerçekliği kabul edilir. Bu iki türün konuları bazen destanlarda da anlatılır. Anlatıcı ve dinleyen bunlara gerçekmiş gibi inanır. Efsane gerçek gibi anlatılır; mitin gerçek oluşu ise onu dinleyeninin inanisına dayandırılır. Efsane zamansal olarak dinleyeninin çağına daha yakın bir geçmiştedir, mitoloji dünyası ise başka ve daha evvelki bir dünyadır. Bu makalede Türk ve Kuzey Germen/İskandinav mitoloji, efsane ve destanlarındaki baştanrı, tanrılar, onlara bağlı yarı tanrılar, dev yaratıklar ve ruhlar veya kut almış (kutsal) sayılan insan kahramanların atla ilgili anlatılarındaki benzer olan ve olmayan motifler konu edinilmiştir.

Türklerin efsane ve destanlarında geçen at erken tarih dönemlerinden onların kardeşi ve arkadaşı olarak görülür. Uçma, sahibini tanıma, onu kurtarma, hisleriyle ona tehlikeyi haber verme gibi esrareniz özelliklere sahiptir. Türk mitolojisi, efsane ve destanlarında uçan; rüzgâr gibi hızlı at Tulpar'a sıkça rastlanır. Orta Asya Türk ülkelerinde kimsenin yakalayamadığı atların yaşadığı bir dağdan da bahsedilir. Eski Türk mit, efsane ve destanlarının çoğunda bu uçan ve genelde kırat olan kanatlı atlara rastlanır. Türk'ün zihninde at rüzgâr gibi koşan, hatta uçan ve kanatlı olarak düşünülür. Türk efsanelerinde bu uçma özelliklerine haiz mitolojik atlar hemen her efsane ve destanda adları verilerek kahramanlarla birlikte anlatılırlar. Kâşgarlı Mahmud bundan dolayıdır ki "At Türk'ün kanadadır" (DLT, C. I: 49) demektedir.

Kuzey Germen/İskandinav mit, efsane ve destanlarında ölü ruhların özellikle beyaz ata duhul ettiği bundan ancak tanrıların, yarı tanrıların, kahramanların, cinlerin veya şeytan/cinlenmiş insanların (cadı, kâhin, tekin olmayan kişiler vs.) veya metafizik yaratıkların ata bindiği anlatılır. Türk efsanelerinde olduğu gibi Hristiyanlık sonrası oluşan veya içeriği değiştirilen bazı Kuzey Germen efsanelerinde de esrareniz güç ve özellikle donanımlı atlar Tanrı'ya teslimiyet gösteren efsane kahramanına Tanrı tarafından gaipen hediye edilir. Tanrı tarafından bir aracı vasıtasıyla; bir rahip, ermiş veya keşiş, kahramana getirilir veya hediye gibi tesadüfen elde ettirilir. Bu atların sayesinde kahramanlar kendi rakiplerine veya "putperest kâfilere" karşı (Sarazen/Arap veya Türklere karşı) başarı gösterir.

Türk efsanelerinde anlatılan uçan at Tulpar, Kuzey Germen/İskandinav kültürünün kökenlerinden olan Yunan mitolojisindeki Pegasus adlı kanatlı at olarak geçer. Bunun gibi İskandinav halklarının baştanrı Odin'in atı Sleipnir de Türk ve Yunanlıların mit ve efsanelerindeki atları gibi uçabilir. Norveç Edda Destanlarında da anlatılan Sleipnir adlı atla baştanrı Odin tüm dünyayı dolaşır. Ondandır hızlı at yoktur. Sekiz ayaklı ve gri donludur. Kuzey Germen/İskandinav efsanelerinde atın nesebi ve kökeni üzerinde bir bilgi verilmez. Sadece baştanrı Odin'in atı Sleipnir nasıl peydah olunmuş ondan bahseder. Buna göre kötülük ve kurnazlık tanrısı Loki, tanrıların şatosu olan Asgard'ın inşaatı ile görevli dev Hrimhurse'nin Svadilfari adlı atını inşaatı zamanında bitirememesi için kaçırıp bu kısraqla birleşir ve Sleipnir doğar. Loki oğlu olan Sleipnir'i sonra Wodan/Odin'e hediye eder (Tetzner 2004, 68vd.; Edda, 1912; Edda, 1859). Türk efsanelerinde ise nesebi daha çok yönlü olarak at, genelde deniz, su, göl, mağara, rüzgâr veya dağdan çıkan ve esrareniz güçlerini sahipleriyle paylaşan bir hayvandır. Bazen de dağdan veya mağaradan geldiği gibi dağa veya mağaraya rüzgâr gibi koşup giderek orada esrareniz bir şekilde kaybolurlar.

Atın Germen mitolojisindeki bu tanrı-at-insan imgeleri (Odin/Oden: Wodan, ölüm-ölüler-ahiret tanrısı), Türklerdeki yeraltı tanrısı Ülgen'le aynı konum ve roldedir. Ölüler ordusu ve ruh gruplarının lideri olan efsanevi "vahşi avcı" bugünkü at konusundaki halk inancına dayanmaktadır. Baştanrı Odin son tespitlere göre Türk'tür. Bunun gibi Avrupa'nın tarih öncesi çağlarında Türklerin Orta Asya'dan Kuzey Avrupa (Kuzey Almanya, Danimarka ve İskandinav) bölgelerine geldikleri ve Avrupa'nın tarih, köken ve kültür temel taşlarından oldukları artık sır değildir. Danimarka, Norveç, İzlanda, Kuzey Almanya ve İngiltere'de kullanılan İsveç efsane ve masallarında da anlatılan "Eski İsveççenin Odin (Oden, Wodan) tarafından getirildiği" "Geç Edda" (Âltere Edda) destanlarında geçen at dâhil çoğu motifin Türk kültürü izleri taşıdığı Türk mitolojisi, efsane ve destanlarındaki özelliklerinin aynısına bu nedenle sahip olduğu ortadadır. Buna göre Odin'in atı Sleipnir'in Türklerdeki kamların atlarıyla yeraltı tanrısı Ülgen'in hâkim olduğu yeraltına indiği gibi Hel'in hükmettiği ahirete; Vallaha'ya indiği görülür. Sleipnir'in Tulpar gibi uçtuğu İskandinav Edda Destanlarında ve Kuzey Germen efsanelerinde de anlatılır. Kuzey Germen/Alman efsanelerinde ayrıca atlarla ilgili esrareniz konular anlatılır. Ancak çoğu zaman hortlak, cin, demon; iblis/cin veya kötü ruhlarla ilişkilendirilirler. Ya onlar tarafından binilir ya da onlarla irtibatlandırılarak atlar da esrareniz durumlar ortaya koyarlar.

Atla ilgili efsanelerdeki bu kadar konu ve motif benzerliği Türk ve Kuzey Germen/İskandinav kültürleri arasındaki geçişkenliği; kültürlerarasılığı ve etkileşimi; kültürleşme ve kültürel yayılmayı (difüzyon) gösterdiği gibi, efsane metinleri arasında da metinlerarasılık anlamında alıntılanma ve söylem tekrarı olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- Ahmet, Y. (1983). **Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, Enderun: İstanbul.
- Akman, E. (2003). "Türk Kültüründe ve Azerbaycan Destanlarında At", **Kastamonu Eğitim Dergisi**. Cilt 11. No: 1, 233-248.
- Alimova, C. (2015). Er Töştük ve Coodarbeşim Destanlarında Kullanılan Celmoguz Motifi Üzerine (On Zhelmoguz Motive Er Toshtuk and Zhoodarbeshim Epics), **Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi, Turkish World, Journal of Language and Literature**, ISSN: 1301-0077, Sayı/Issue 39 (Bahar/Spring), 7-14.
- Arak, H. (2016). **Türk Destanı Battal Gazi'de Yer Alan Motifler**, kaynak: egitim.erciyes.edu.tr/~arak/0.../TurkDestaniBattalGazideYerAlanMotifler_Eskiyeni.do... sürüm: 9.9.2016.
- Aydın, Ö. Ü. (2013). "Türk Sanatında At Motifi" Ünver, S. (Yay.). **Uluslararası Türk – Macar İşbirliği Sempozyumu ve Türk Sanatları Karma Sergisi**. 20-24 Haziran 2013.: Türk Kültürünü Araştırma Kurumu, Ankara, 254-263.
- Bächtold-Stäubli, Hans, (Hg.) (1987). **Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens**, Herausgegeben von unter Mitwirkung von Eduard Hoffmann-Krayer, Mit einem Vorwort von Christoph Daxelmüller, 10 Bände, Walter de Gruyter, Berlin.
- Bang, W. ve Rahmeti, G. R. (1935). **Oğuz Kağan Destanı**, Burhaneddin Basımevi, İstanbul.
- Başbuğ, H. (1986). **Aşiretlerimizde At Kültürü**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul.
- Batu, S. (1962). **Türk Atları ve At Yetiştirme Bilgisi**, 3. Baskı, Rüzgârlı, Ankara.
- Berkli, Y. (2007). "Erzurum'da Bulunan Haç Motifli Koç Heykelinin Düşündürdükleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 14, 215-233.
- Best, v. O., (1982). **Handbuch literarischer Fachbegriffe, Definitionen und Beispiele, Überarbeitete und erweiterte Ausgabe**, Fischer, Frankfurt am Main.
- Boratav, P. N. (1978). **Türk Halk Bilimi I. 100 Soruda Halk Edebiyatı**, 3. Baskı, Gerçek, İstanbul.
- Celil, F. (2010). Mantika (Kâhinlik) Anlayışının Destan Oluşumunda Ortaya Çıkışı, Aktaran: Seyfettin Altaylı. **Karadeniz Araştırmaları**, Yaz 2010, 26. 159-166. kaynak: http://www.karam.org.tr/Makaleler/2043513912_celil.pdf, sürüm 9.9.2016.
- Challaye, F. (1960). **Dinler Tarihi**, (Çev. S. Tiryakioğlu), Varlık, İstanbul.
- Çınar, A. A. (1983). **Türklerde At ve Atçılık**, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Döbler, H. (1996). **Die Germanen - Legende und Wirklichkeit von A – Z**, Obriss, München.
- Edda, (1859). **Eine sammlung altnordischer götter- und heldenlieder, Urschrift mit erklärenden anmerkungen, glossar und einleitung, altnordischer mythologie und grammatik**, Lüning, Hermann, (Hrgb), Meyer/Zeller, Zurich.
- Edda, (1912). **Heldendichtung**, Übertragen von Felix Grenzmer, Mit Einleitungen u. Anm. von Andreas Heusler, I. Band, Diederichs, Jena.
- Eliade, M. (1982). **Schamanismus und archaische Ekstasetechnik**, Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Emmerich, W. (1968). **Germanistische Volkstumsideologie. Genese und Kritik der Volksforschung im Dritten Reich**, Tübinger Vereinigung für Volkskunde e. V., Schloss, Tübingen.
- Eray, T. (2004). "Türklerde At", **Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi**, Nisan, 24–28.
- Ercan, A. C. (2014). "Germen Mitolojisinde Yaratılış", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 18, 1, 121-132.
- Ergin, M. (2005). **Orhun Abideleri**, 35. Baskı, Boğaziçi, İstanbul.

- Esin, E. (1995). "Türk Sanatında At", **Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık**, Emine Gürsoy-Naskali,: Türkiye Jokey Kulübü, İstanbul, 54-90,kaynak:<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366264&/T%C3%BCrk-Sanat%C4%B1nda-At/-Prof.-Dr.-Emel-Esin- sürüm. 11.4.2017>.
- Eversberg, G. (2011). "Die Schimmelreiter-Sage", in: **Schriften der Theodor-Storm-Gesellschaft**. Hg. Heinrich Hetering u. Dieter Lohmeier. Band 60/201, Boyens, Heide/Holstein, 67-92.
- Gömeç, S. Y. (2016). "Türk Kültüründe At", **Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır**, 6-8 Mayıs, Konya, 819-834. kaynak:<http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/303/49%20Saadettin%20Ya%C4%9Fmur%20G%C3%B6me%C3%A7%20T%C3%9CRK%20K%C3%9CLT%C3%9CR%3%9CNDE%20AT.pdf>
- Grimm, J. und Grimm, W. (1816-18). **Deutsche Sagen**, kaynak: <http://www.maerchenlexikon.de/Grimm/grimm-sagen.pdf>, sürüm. 14.3.2016
- Grimm, J. (1991). **Werke**, Forschungsausgabe/ Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, Hrsg. von Ludwig Erich Schmitt, Abt. 1, Die Werke Jacob Grimms, Band 1 (2. Auflage, 1879) Reden und Abhandlungen, Bd. 4, Teil I (1869), Kleinere Schriften. Bd. 5, Teil 2, Rezensionen und vermischte Aufsätze 1871, Bd. 6, Teil 3, Rezensionen und vermischte Aufsätze, 1882, Olms-Weidmann, Hildesheim/Zürich/New York.
- Grimm, J. (1992). **Werke**, Forschungsausgabe / Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, Hrsg. von Ludwig Erich Schmitt, Abt. 1, Die Werke Jacob Grimms Bd. 8,1, Nachdr. der Ausg. Gütersloh, Bertelsmann, 1890. Olms-Weidmann, Hildesheim/Zürich/New York.
- Grimm, W. (1882). **Kleinere Schriften**, Hrsg. von Gustav Hinrichs, 4 Bänder, Bd. 2, Dümmler. Berlin.
- Gürgün, A. (2009). "Snorre Sturleson, Edda", **Bilim ve Ütopya Dergisi**, kaynak: <http://tarihderlemelerim.blogspot.com/2013/04/snorre-sturleson.html>, sürüm. 08.9.2017
- Halaçoğlu, Y. (1991). "At", İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, TDVY, Ankara, 26-31.
- Heinzle, J. (1994). **Das Nibelungenlied**. Eine Einführung, Kindler, München.
- Hiller, H. (1993). **Lexikon des Aberglaubens**, Gondrom. München.
- Hoffmann, W. (1974). **Mittelhochdeutsche Heldendichtung**, Erich Schmidt, Berlin, kaynak: <http://www.asentr.eu/edda.html>,sürüm7.9.2016.
- Kaba, F. (2013). "Alain Robbe-Grillet'in Silgiler Adlı Romanında Metinlerarası İlişkiler", **Turkish Studies**, Volume 8/10, 337-342.
- Kalafat, Y. (1995). **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- Kalafat, Y. (1998). "Orta Toroslardaki Halk İnançlarında At", **Türk Dünyası Kültür ve Tarih Dergisi**, Mart/135, 24-31.
- Karakurt, D. (2011). **Türk Söylence Sözlüğü. Açıklamalı Mitolojik Ansiklopedi**, 1. Baskı, e-kitap: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/0/00/TurkSoylenceSozluGu.pdf>, kaynak:<http://www.dergipark.ulakbim.gov.tr/tdded/article/download/5000132241/5000121091>, sürüm: 9.9.2016.
- Kâşgarlı, M. (1985). **(DLT) Dîvânu Lûgat-it Türk Tercümesi**, (Çev. B. Atalay), 4 Cilt, TDK, Ankara.
- Keleş, N. (2010). **Nibelunglar Destanı. Tarih, Kültür ve Edebiyat Analizi**, Bozkır Yayınları, Erzurum.
- Keleş, N. (2016). İndo-Germenler ve Türklerin Avrasya İlişkileri, Karışımları ve Etkileri (İlk Çağ'dan Orta Çağ'a), Boy, Denizli.
- Koçkar, M. T. (2013). **Dünyada Atçılık Uygulamaları**, 1. Baskı, Osmangazi Üniv. Yay., Eskişehir.
- Köksal, H.. (2016). **Türk Destanlarında Bazı Ortak Motifler**, kaynak: www.tarihtarih.com/?Syf=26...&/Türk-Destanlarında...Motifler/-...Hasan-Köksal.
- Kürüm, T. (2002). **Avrasya'da Runik Yazı**,kaynak: <http://www.kuzeyipekyolu.com/avrasyadarunikyazi.pdf>, sürüm: 19.7.2017

- Laage, K. E. ve Lohmeier, D. (Hg), (1988). **Storm, Theodor. Sämtliche Werke in vier Bänden**, 1. Auflage, Deutsche Klassiker, Frankfurt a/M.
- Lagerbring, S. (1774/2008). İsveççenin Türkçe ile Benzerlikleri. İsveçlilerin Türk Ataları, (Çev. ve Hazrl. A. Gürgün), 1. Basım, Kaynak, İstanbul.
- Nakiboğlu, M. (2010). "Denizinin ve Dalgaların Aşkı", **V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu**. Van Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Mavi Ofset Basım Yayın, İstanbul, 274-281.
- Nakiboğlu, M. (2016). "Hermann Hesse'nin 'Augustus' Masalında Masal Ögeleri ve Propp'a Göre Çözümlemesi", **Humanitas** 4/8, 241-155.
- Orkun, H. N. (1943), **Türk Efsaneleri, "Zoya Tülek"**, Çınar, İstanbul.
- Ögel, B. (1993). **Türk Mitolojisi. Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar**, II. Baskı. I. Cilt, TTK, Ankara.
- Petzoldt, L. (1989). **Dämonenfurcht und Gottvertrauen, Zur Geschichte und Erforschung unserer Volkssagen**, Erst 1934, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Peuckert, W.-E. (1938). "Die Welt der Sage. Sagenwharheit", in: Petzoldt, Leander (Hg.) 1969, **Vergleichende Sagenforschung**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 135-188.
- Pfister, F. (1936). **Deutsches Volkstum in Glauben und Aberglauben**, De Gruyter, Berlin/Leipzig.
- Ranke, K. (1978). **Die Welt der einfachen Formen**, Studien zur Motiv- Wort- und Quellenkunde. De Gruyter, Berlin/New York.
- Roux, J. P. (2005). **Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, Birinci Basım, Kabalıcı, İstanbul
- Röhrich, L. (1958). "Die deutsche Volkssage. Ein methodischer Abriß, Definition und Begriff", in: P. Leander (Hg.) (1969), **Vergleichende Sagenforschung**, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft: 217-286.
- Sakaoğlu, S. (1992). **Efsane Araştırmaları**, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya.
- Schwab, G. (1991). **Alman Halk Efsaneleri**, (Çev: N. Selen), MEB, İstanbul.
- Seyidoğlu, B. (1985). **Erzurum Efsaneleri, Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerine Bir İnceleme**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Spitteler, C. (1898). "Mythus und Epos, die Gottheit im Epos über das Epos", **Gesammelte Werke**, Bd. 7. Hrsg. von Werener Stauffacher. Zürich: Artemis Verlag. S. 183-195, in: Schröder, W. J. (Hg.), 1969, **Das deutsche Verspos**, (eine Sammlung von Aufsätzen und Abhandlungen), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 413-423.
- Sümer, F. (1983). **Türklerde Atçılık ve Binicilik**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, Ankara.
- Sydow v. C. W. (1934). "Kategorien der Prosa-Volksdichtung", in: P. Leander (Hg.), 1969, **Vergleichende Sagenforschung**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 66-89.
- Tatlı, İ. ve Dikmen, M. (2010). **Dede Korkut Hikâyeleri**, Hiperlink (Firm), Ebook, Karanfil Yayınları, İstanbul.
- Tavkul, U. (2007). "Kafkas Nart Destanlarında At Motifi", **Modern Türklük Araştırma Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3, Eylül, Ankara Üniv., DTCF, Ankara, 196-205.
- Tetzner, R. (2004). **Cermen Tanrı ve Kahramanlarının Efsaneleri**, (Çev: A. Yarbaş), İlyaz, İzmir.
- Turgunbayer, C. (2007). "Türk Dünyası Destanlarında Ortak Motifler Üzerine", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, 24, TDK, Ankara: 93-102.

İnternet

<http://www.tulekagasi.eu/tueleklerintarihcesi/tulekdestani/index.html>, sürüm 1.4.2017